

Uit

**NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET**

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi

Kollaborasjon og rettsoppgjør

Oppgjørene mot A/S Konstruksjon og Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S

Espen Haug Andersen

HIS-3980: Masteroppgave i historie for lektorutdanningen, mai 2019

Forord

Jeg vil gjerne takke alle som har hjulpet meg med denne oppgaven. En stor takk går til min veileder Marianne Neerland Soleim for mange gode råd og tips under skrivingen av oppgaven. Din veiledning har vært av stor betydning for denne oppgaven.

Jeg vil videre takke Elisabeth for korrekturlesing av oppgaven. Jeg vil også takke alle på lesesalen for hjelp og støtte under skriveprosessen. Jeg vil til slutt takke Stig-Ole Haug for uvurderlig hjelp med det juridiske aspektet ved denne oppgaven. Uten din hjelp ville denne oppgaven vært vanskelig å gjennomføre.

Forkortelser brukt i denne oppgaven

L-sak	Landssviksak.
OT	Organisasjon Todt.
EW	Einsatzgruppe Wiking.
NSB	Norges Statsbaner.
Entreprenør Lie	Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S.
NS	Nasjonal Samling.

Innholdsfortegnelse

Forord	i
Forkortelser brukt i denne oppgaven.....	ii
Kapittel 1. Innledning.....	1
1.1. Oppgavens problemstillinger.....	2
1.2. Nordlandsbanen	3
1.3. Metode og Teori	4
1.4. Kildekritikk og primærkilder.....	8
1.5. Forskning om økonomisk kollaborasjon og rettsoppgjør	9
1.6. Kollaborasjon.....	13
1.7. Oppgavens struktur.....	16
<i>Kapittel 2. Rettsoppgjøret</i>	<i>17</i>
2.1. Rettsoppgjøret.....	17
2.2. Oppgjørets lovlige grunnlag	19
2.3. De økonomiske landssvikene	22
2.4. Oppsummering	30
<i>Kapittel 3. Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S.....</i>	<i>31</i>
3.1. Virksomhet under okkupasjonen	31
3.2. Tiltalen og foreleggene	34
3.3. Motivene for samarbeid.....	38
3.4. Oppsummering	40
<i>Kapittel 4. A/S Konstruksjon</i>	<i>42</i>
4.1. Virksomhet under okkupasjonen.....	42
4.2. Tiltalen.....	44
4.3. Dommen til Odd Grundt.....	45
4.4. Benådningssøknaden	48
4.5. Samarbeidet med okkupasjonsmakten.....	50
4.6. Oppsummering	52
<i>Kapittel 5. Sakene sammenlignet med andre saker.....</i>	<i>53</i>
5.1. Statistikk over økonomisk landssvik	54
5.2. Forskjeller eller likheter.....	56
5.3. Oppsummering	61
Avslutning	62
Kildeliste	67
Primærkilder	67

Internettkilder	67
Litteraturliste	68

Kapittel 1. Innledning

Rettsoppgjøret er definisjonen på oppgjøret med alle som hadde samarbeidet med tyskerne under krigen. Dette oppgjøret begynte i 1945. En annen definisjon for rettsoppgjøret er *landssvikoppgjøret*. Denne oppgaven vil videre bruke begrepet rettsoppgjøret.¹ Statistisk sentralbyrå oppgir at det var rundt 92 805 landssviksaker som hadde forekommet frem til 1952.² For de økonomiske sakene var det kun 3435 personer som var straffbar etter landssvikloven § 2 nr. 3 av 21. februar 1947.³ Landssvikloven § 2 nr. 3 er paragrafen om utilbørlighet og kun 3355 personer som ble straffet for overtredelse av denne forbrytelsen.⁴ Den økonomiske delen av rettsoppgjøret kom til å handle om de som hadde drevet økonomisk samarbeid med fienden under krigen. For at de som hadde samarbeidet økonomisk under krigen skulle kunne straffes, måtte virksomheten til firmaet defineres som utilbørlig.⁵

Denne oppgaven skal se på lederne av to forskjellige firmaer som ble straffet for økonomisk landssvik. Det ene firmaet er Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S hvor firmaet arbeidet under okkupasjonen med byggevirksomhet for tyske myndigheter. Lederne Nils Darre Nilsen og Ingar Kristian Lie fikk begge hvert sitt forelegg hvor de ble straffet for overtredelse av landssvikloven § 3 jfr. 2 nr. 3 4. november 1950.⁶ Det andre firmaet som oppgaven tar for seg er A/S konstruksjon hvor Odd Grundt var lederen. Dokumentene betegner også firmaet under navnet A/S Konstruksjon, men denne oppgaven vil bruke betegnelsen A/S Konstruksjon. A/S Konstruksjon drev med byggevirksomhet for tyskerne under okkupasjonen.⁷ Grundt ble dømt den 30.4.1948 for forbrytelse mot landssvikloven § 2 nr. 3.⁸ Både A/S Konstruksjon og Entreprenør Lie arbeidet på Nordlandsbanen under okkupasjonsårene.⁹

¹ Larsen, «Rettsoppgjøret», 350; Andenæs, Sulland og Pryser, «Landssvikoppgjøret».

² NOS XI. 179, Statistisk Sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 13.

³ NOS XI. 179, Statistisk Sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 22; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 145.

⁴ Solem, *Landssviklova*, 15; NOS XI. 179, Statistisk Sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 22.

⁵ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 156.

⁶ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 134, datert til 4.11. 1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1, 3; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 133, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1, 3.

⁷ L-sak nr. 3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Grundt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 1; L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 1–2.

⁸ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dokument fra Kgl. Justis- og politidepartement, datert til 23.11.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

⁹ Ellingsve, *Nordlandsbanens*, 25.

1.1. Oppgavens problemstillinger

Denne oppgaven har sitt fokus på landssviksakene mot lederne av firmaene Entreprenør Lie og A/S Konstruksjon. Grundt, Darre Nilsen og Lie ble alle etterforsket, tiltalt og straffet for økonomisk landssvik etter andre verdenskrig. A/S Konstruksjon hadde også et datterselskap med navn A/S Nybygg, men dette firmaet vil ikke oppgaven ta med.¹⁰ Oppgaven vil vektlegge og sammenligne empiri hentet fra landssviksakene mot lederne, for å videre kunne sammenligne dem mot hverandre, og igjen med andre økonomiske landssviksaker. Grunnlaget for dette ligger ved å skape et mer helhetlig bilde av oppgjørene mot innehaverne av firmaene sammenlignet med andre økonomiske saker. Oppgaven vil vektlegge og finne ut om det er likheter eller forskjeller mellom straffene innehaverne fikk i forhold til andre som ble straffet for økonomisk landssvik. Disse aspektene gir opphav til oppgavens hovedproblemstilling som er:

På hvilke måter var saken mot lederne av Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S forskjellig sammenlignet med lederen av A/S Konstruksjon, og hvordan ble sakene straffet i forhold til andre økonomiske landssviksaker?

Opgaven har også flere underproblemstillinger som vil være av interesse å se nærmere på. En av underproblemstillingene er: *Hvordan påvirket rettsoppjøret det økonomiske oppjøret?*

Et annet spørsmål er hvorfor firmaene inngikk samarbeid med okkupasjonsmakten under andre verdenskrig. Ble firmaene tvunget eller inngikk de samarbeid fordi de så fordeler ved dette? Hovedvekten her vil ligge på hvorfor lederne for de respektive firmaene valgte å samarbeide. Dette gir grunnlag for å utforme en annen av oppgavens underproblemstillinger slik: *Hvorfor valgte firmaenes ledere å samarbeide med okkupasjonsmakten under krigen?*

Firmaet Entreprenør Lie hadde en omfattende virksomhet under krigen, og det vil være av interesse å se om Nordlandsbanen fremkommer som et moment i forelegget til hver av lederne. Det vil også være av interesse å se om Nordlandsbanen vektlegges i dommen mot Odd Grundt for at virksomheten skulle kunne defineres som utilbørlig. Det er her verdt å nevne hvordan Nordlandsbanen bare er et av punktene som skal ses på, og at de andre punktene også vil vektlegges. Underproblemstillinger blir da slik:

¹⁰ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 3.

I hvor stor grad ble firmaenes arbeid på Nordlandsbanen vektlagt når den utilbørlige virksomheten skulle defineres?

1.2. Nordlandsbanen

Nordlandsbanen har i denne oppgaven en plass som gjør at en redegjørelse av jernbanens betydning under krigsårene er aktuell. Under andre verdenskrig hadde tyskerne ulike planer for bruken av det norske jernbanenettverket. En av årsakene for tyskernes interesse var at tog kunne brukes til transport av våpen og soldater, som gjorde at tyskerne ville ruste opp jernbanenettverket her i landet.¹¹ En annen årsak til utbyggingen av jernbanenettverket var at norsk økonomi- og næringsliv skulle bli en del av den tyske økonomien.¹² Til slutt er det verdt å nevne hvordan utbyggingen av jernbanen, spesielt i Nord-Norge, ble gjort fordi den nordlige delen av Norge var strategisk nært Sovjetunionen.¹³ Nordlandsbanen gikk under krigen fra Grong–Fauske.¹⁴

Derimot var det en annen jernbanestrekning under krigen i Norge med navnet Polarjernbanen. Planen var at Nordlandsbanen skulle forlenges til Bodø, men i vinteren 1941–1942 ble det bestemt at banen skulle bygges videre til Kirkenes. Under krigen ble strekningen Mo i Rana–Fauske sett på som en del av Nordlandsbanen av både tyskere og nordmenn. Polarjernbanen er begrepet som er brukt om strekningen nord for Fauske. Det problematiske med begrepet er at det utelater strekningen Mo i Rana–Fauske da forlengelsen av banen frem til Kirkenes var bestemt. For Hitler startet Polarjernbanen i Mo i Rana. Dette gjør strekningen Mo i Rana–Fauske både var en del av Polarjernbanen og Nordlandsbanen.¹⁵ Norges Statsbaner, som også kalles NSB, ville under okkupasjonen bygge den norske jernbanen selv. Tyskerne valgte å istedenfor å gi deler av byggearbeider til private norske byggefirmaer, da tyskerne ville ha jernbanen bygget i et raskere tempo enn hva NSB kunne klare. Dette forekom ved byggingen av Nordlandsbanen under krigsårene.¹⁶ Hitler viste allerede i 1941 hvor viktig Nordlandsbanen var strategisk, og ga Nordlandsbanen prioritet ovenfor Luftwaffes planer for aluminiumsproduksjon i Norge. Luftwaffe var det tyske flyvåpenet.¹⁷

¹¹ Westlie, *Fangene som forsvant*, 18–19.

¹² Ibid. 29–30.

¹³ Westlie, *NSB*, 7.

¹⁴ Bjerke, *Nordlandsbanen*, 7, 37.

¹⁵ Grimnes, *Norge under andre*, 93; Andersen, «Teknisk æresoppdrag av høyeste orden», 214.

¹⁶ Westlie, *Fangene som forsvant*, 12, 47–48.

¹⁷ Soleim, *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945*, 137–139; Kraglund, «Luftwaffe», 256.

Fra januar 1942 var både Polarjernbanen og Nordlandsbanen av viktig prioritet for Hitler, som fremskyndet arbeidet på banene. Rundt starten av 1943 ble planen om å bygge Polarjernbanen fra Nordreisa og nordover oppgitt og endepunktet ble da Narvik. NSB og tyskerne gikk sammen for å bygge banen fra Mo i Rana til Fauske, mens tyskerne bygde alene fra Fauske og videre nordover. Utbyggingen av strekningen Mo i Rana–Narvik ble av Hitler prioritet til krigens siste slutt. Strekningen fikk samme prioritet ved fordelingen av brenselolje og kull i april 1945 som den tyske marinenes krigsskip, og viser dens betydning.¹⁸

Under andre verdenskrig arbeidet norske firmaer på strekningen Mosjøen–Mo i Rana, men også på strekningen mellom Mo i Rana og Fauske. På strekningen mellom Mosjøen–Mo i Rana arbeidet både A/S Konstruksjon og Entreprenør Lie. Strekningen mellom Mo i Rana og Fauske jobbet også Organisasjon Todt – Einsatzgruppe Wiking.¹⁹ Einsatzgruppe Wiking – også kjent som EW – var en underavdeling av Organisasjon Todt som ble stiftet rundt sommeren 1942.²⁰ Organisasjon Todt, også kjent som OT, var en halvmilitær organisasjon som stod for byggingen av infrastruktur og etablering av ny industri i de tyskokkuperte landene.²¹

1.3. Metode og Teori

Metoden som oppgaven kommer til å bruke for å besvare hovedproblemstillingen er komparasjon. Komparasjon betyr å sammenligne.²² Det finnes ulike måter å sammenligne på. Den komparative metoden kan ta for seg et studieobjekt som er likt og et annet som er tilnærmet likt, for å finne ut likheter og forskjeller. Komparasjon kan også drives med flere studieobjekter for å få frem likheter og forskjeller i enda større grad. Det vil også være hensiktsmessig å velge ut punktene som skal sammenlignes.²³ Å velge to eller flere enheter som skal sammenlignes vil i større grad styrke den historiske konteksten til det som sammenlignes. Når flere studieobjekter brukes i sammenligningen vil den historiske rammen rundt objektene kunne bli borte. Komparasjon med forskjeller mellom enhetene kan gjennomføres hvis enhetene tillater det. En annen grunn til at historikere velger få enheter for å sammenligne, er fordi de velger å bruke primærkilder i sin studie. Dette vil da være

¹⁸ Thjømmøe, «Krigskollaboratør eller jernbaneingeniør?», 2; Grimnes, *Norge under andre*, 94.

¹⁹ Ellingsve, *Nordlandsbanens krigshistorie*, 25.

²⁰ Andersen, «Teknisk æresoppdrag av høyeste orden», 208.

²¹ Westlie, *Fangene som forsvant*, 51.

²² Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 263.

²³ Ibid. 266–268.

krevende å ha flere enheter sammenligne og i tillegg gå i dybden på når primærkilder brukes, fordi arbeid med primærkilder er tidskrevende.²⁴ Valget med å ha flere studieobjekter for sammenligning vil i flere tilfeller styrke oppgavens slutninger, men kan være problematisk siden tidsaspektet ved å undersøke flere studieobjekter er krevende.²⁵

Oppgaven vil sammenligne empiri hentet fra landssviksaken mot Entreprenør Lies ledere, og empiri hentet fra landssviksaken mot Odd Grundt. Sammenligningen av disse firmaenes ledere gjøres for å finne om det var likheter eller forskjeller mellom sakene. Entreprenør Lies ledere ble aldri fremstilt for retten, og fikk dermed sin sak avgjort med forelegg, i motsetning til lederen av A/S Konstruksjon som fikk saken sin dømt av retten. Enhetene som oppgaven vil sammenligne er tidsaspektet for når sakene ble avgjort, straff/straffene, tiltalene, avgjørelsesmåte for saken og lov. Med lov menes hvilken lov de ble straffet etter. Tidsaspekt defineres i denne oppgaven som sakens lengde fra start til slutt med enten dom eller forelegg. Straffen som vil sammenlignes er den straffen lederne for Entreprenør Lie fikk ved de andre foreleggene, og straffen Grundt fikk etter benådning. Straffen Grundt fikk med dom vil likevel trekkes frem når sakene sammenlignes. Tiltalene vil i sammenligningen ikke gås i dybden på. Inndragning av fortjenesten til firmaene vil ikke sammenlignes. Casene vil også sammenlignes med bruk av statistikk over det økonomiske oppgjøret. Den nyeste forskningen om rettsoppgjøret periodiserer oppgjøret fra 1945–64, men viser til at det i 1952 var 92 805 saker som da var ferdig behandlet av politi og påtalemyndighet. Oppgjøret med domstolene ble avsluttet i 1964. Oppgaven bruker statistikk fra Statistisk sentralbyrå som stopper ved 1952 som gjør at sammenligningen vil stoppe ved dette året.²⁶

Når statistikk brukes kan både tallene bekrefte og avdekke mønstre som ikke er åpenbart ved første øyekast. Når tall skal sammenlignes er det viktig at tallene kan sammenlignes, og at de er representative slik at man kan trekke ut slutninger ifra de. Hvor representative tallene er vil variere og vil også påvirkes av hva de skal være representative for.²⁷ Ifølge Ingar Kaldal kan statistikk brukes til å gi en tydelig oversikt over ulike forhold, men kan også gjøre det stikk motsatte.²⁸

²⁴ Melve, «Å arbeide komparativt», 74–75.

²⁵ Kjeldstadli, «Nytten av å sammenlikne», 440–441.

²⁶ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 12, 64; NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 13.

²⁷ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 231, 239–241.

²⁸ Kaldal, *Historisk forskning*, 95.

Enhetene som undersøkelser bygger på kan være mennesker og beskrives med hjelp av variabler av som f.eks. utdanning eller yrke. Variablene har også en verdi som den måles etter. Hvordan en variabel defineres kan gjøre at sider ved en undersøkelse blir utelatt.²⁹ Uansett hvor oversiktlig statistikken du velger å bruke er, vil det alltid være elementer hvor statistikken ikke er like fyldig. Dette vil selvfølgelig gjelde for statistikk over landssvik som er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå. Statistikken har ikke med opplysninger om inndragninger eller erstatninger. Statistikken viser til straffen og dens størrelse da den ble avgjort enten ved dom eller forelegg. Endringer i straffen med f.eks. benådning er ikke blitt rettet på, men opphevelse av forelegg har blitt rettet på om det forekom under innsamling og bearbeiding av materialet til statistikken.³⁰ Statistikken tar f.eks. med oppgjørets lovgrunnlag som landssvikanordningen fra 15. desember 1944, og viser til landssvikanordningen § 2 nr. 3 som omhandler økonomisk landssvik. Landssvikanordningen kom senere til å bli erstattet av landssvikloven.³¹ Et problem med statistikken kan være hvordan den ikke har klassifisert noen av de 3335 straffede fra 1945–1952 etter landssvikanordningen, men etter landssvikloven § 2 nr. 3. Statistikken gir heller ikke informasjon om kombinasjoner av straff.³²

Casene i denne oppgaven vil sammenlignes med statistikk som omhandler andre økonomiske landssviksaker. Straffen Grundt hadde etter benådning er den straffen som vil sammenlignes med andre økonomiske saker, og for Lie og Darre Nilsen straffen de fikk ved de andre foreleggene. Enhetene som vil brukes i sammenligning er hvor mange som fikk forelegg, påtaleunntatelse, lov, dom, fengselsstraff, rettighetstap, bøter, tvangsarbeid og bøtenes størrelse. Sammenligningen med fengselsstraff med statistikk vil trekke frem de lengste straffenes lengde, og vise til at Darre Nilsen, Lie og Grundt ikke var blant dem som fikk lengst fengselsstraff. Grunnen til at denne oppgavens landssviksaker sammenlignes med andre økonomiske saker er for å finne om det er likheter eller forskjeller mellom dem.

Denne oppgaven forekommer i krysningsfeltet mellom historie og juss som fordrer at en klarer å sette seg inn i jussens begreper og vektlegginger. Ivo Figueiredo forklarer hvorfor en studie av rettsoppgjøret må studeres i krysningsfeltet mellom jus og historie. Det vil være vanskelig å kunne forstå og studere oppgjøret uten at den personen som studerer oppgjøret har en dypere forståelse av den rettslige institusjonen, og grunnleggende rettslige begreper.

²⁹ Ringdal, *Enhet og mangfold*, 23–24.

³⁰ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 8–9.

³¹ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 11; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 136.

³² NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 16, 30.

Dette vil være nødvendig for å kunne gjennomføre en dypere historisk analyse, og vil igjen være nødvendig for å kunne studere landssviksakene som denne oppgaven skal gå i dybden på.³³

Teori som oppgaven benytter seg av er forklart av Ivo Figueiredo. Modellene hans vil bli brukt for å forklare det avtagende straffenivået etter hvert i oppgjøret for sakene mot lederne. Figueiredo har tre modeller *det statuerende oppgjøret*, *det opinionsstyrte oppgjøret* og *det selvkorrigerende oppgjøret*. Det er kun det opinionsstyrte og selvkorrigerende oppgjøret som vil være relevant for denne oppgaven.³⁴ Modellen som heter *det opinionsstyrte oppgjøret* tar for seg at et sterkt opinionspress gjorde et mindre strengt oppgjør umulig. Med opinion menes folkemening. I denne modellen fremkommer to viktige begreper som må avklares for å forstå hvordan opinionen satte sitt preg på oppgjøret, som er folkeopinion og allmenn rettsoppfatning. Folkeopinion omfatter alle de hørbare stemmene i utformingen av oppgjøret, mens allmenn rettsoppfatning er den rettslige meningen flertallet av folket sitter med. Når opinionen senere avtok muliggjorde dette mildere straff.³⁵

Det selvkorrigerende oppgjøret forklarer noe av grunnlaget hvorfor oppgjørets intensitet avtok i dens senere år. En av grunnene Figueiredo vektlegger er hvordan erkjennelsen for at ulike grupper i rettsoppgjøret hadde blitt straffet for hardt tidlig i oppgjøret i forhold senere i oppgjøret. Modellen føres videre tilbake til opinionsmodellen der følelsen som la grunnlaget for hardere straffer tidligere i oppgjøret, avtok etter hvert og muliggjorde mildere straffer. Andre sider som denne modellen vektlegger er hvordan praktiske begrensninger som ikke var like synlig i oppgjørets tidligere år som mangel på ressurser, rask overgang, bevisforspillelse og lovens begrensninger kom mer til syne senere i oppgjøret. Igjen førte dette til at oppgjøret tok en mer korrigerende form ved f.eks. en mildning. Dette forekom også med benådning fra 1948.³⁶

³³ Figueiredo, «Et rettferdig oppgjør? Etterkrigsoppgjøret», 31.

³⁴ Ibid. 44–46, 48.

³⁵ Ibid. 46–48.

³⁶ Ibid. 48–49.

1.4. Kildekritikk og primærkilder

Det er problemstillingen/problemstillinger som avgjør hva vi kan og vil bruke som kilde. Kildekritikk omfavner ulike regler som brukes på kilden for å finne ut hva som er i den/de.³⁷ De ulike reglene som kildekritikk omfavner er når kilden oppstod, konteksten til kilden, om den blitt påvirket av noe, formålet til kilden og hvor mange som har produsert den.³⁸ Til slutt vil det også være verdt å nevne hvordan motivet til produsenten av kilden kan ha påvirket den.³⁹

Oppgaven bygger på landssviksakene mot lederne av firmaene Entreprenør Lie og A/S Konstruksjon. Alle landssviksaker som enten ble etterforsket, dømt eller henlagt finnes i dag hos Riksarkivet i Oslo. Landssvikarkivet består av flere straffesaker fra 59 selvstendige enkeltarkivet. Disse ble etterforsket i forbindelse med rettsoppgjøret av okkupasjonsårene 1940–1945. Arkivene varierer både i størrelse og omfang og omfanget av dokumenter til enkeltsakene vil variere i størrelse. Landssviksakene er sammensatt av dokumenter hentet fra NS-arkiver, tyske aviser og arkiver etter norske eksilmyndigheter.⁴⁰ NS er en forkortelse for Nasjonal Samling. Flere av dokumentene i sakene ble brukt som bevis mot landssvikere og krigsforbrytere.⁴¹

Landssvikarkivet kan være problematisk å bruke. Ole Grimnes forklarer hvordan oppgjøret som forekom mot ulike personer gjenspeiler ulike holdninger og krav som stammer fra okkupasjonstiden. Oppgjørene som kan være et oppgjør mot en person danner en inngangsbillett til okkupasjonshistorien. Kildematerialet som ble brukt under rettsoppgjøret hadde sin opprinnelse i okkupasjonstiden, men ble endret for å tilfredsstille oppgjørets behov. Dokumenter slik de opprinnelig eksisterte under okkupasjonstiden, har blitt tatt ut av sin opprinnelige sammenheng og videre plassert sammen i nyopprettede saksmapper for rettsoppgjørets gang.⁴²

Dette vil gjøre det vanskelig å bruke dokumenter fra sakene mot lederen/ne A/S Konstruksjon og Entreprenør Lie, siden store deler av materialet er sammensatt av dokumenter fra ulike sammenhenger fra både før og etter krigen. Hvor objektiv kildene er, og formålet til kildene

³⁷ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 169–170.

³⁸ *Ibid.* 176–177.

³⁹ *Ibid.* 180.

⁴⁰ Johannessen, Kolsrud og Mangset, *Håndbok*, 527–528.

⁴¹ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 203; Johannessen, Kolsrud og Mangset, *Håndbok*, 528.

⁴² Grimnes, «Kollaborasjon og oppgjør», 53.

vil gjøre det problematisk å bruke dette materialet. Arkivar Leif Thingsrud påpeker hvordan økonomiske landssviksaker vil kunne ha mange dokumenter og flere esker tilknyttet sin sak.⁴³

I landssviksakene fremkommer det flere vitneavhør. Avhør vil kunne inneholde flere aspekter. Ett av dem falske vitneforklaringer, hvor personer som både bevisst og ubevisst har avgitt falske forklaringer. En side som kan gjøre landssviksakene vanskelig å bruke er hvordan det menneskelige minnet kan påvirkes. Minnet vil kunne gis nytt innhold og påvirkes av ulike omstendigheter. Dette vil ikke bare kunne gjelde for avhør, men også andre rettslige dokumenter som eksisterer i landssviksakenes esker.⁴⁴ Det er derfor viktig å være bevisst på at minnets pålitelighet kan påvirkes av holdningen til personer, hvordan spørsmål blir formulert, og at minnet kan være skapt av forhold som fulgte med både i krigen og etterkrigstiden.⁴⁵

1.5. Forskning om økonomisk kollaborasjon og rettsoppgjør

Av bøker som er utgitt over rettsoppgjøret har vi boken *Om landssvikoppgjøret* utgitt av Justis- og politidepartementet i 1962. Den gir omfattende oversikt over aktuelle enkeltsaker, og lovgrunnlaget for de ulike oppgjørene og saksgangen i disse. Den aktuelle boken blir i stor grad brukt i denne oppgaven for å beskrive lovgrunnlaget for oppgjøret rundt økonomisk landssvik og benådningsstatistikken. Boken er gir også et statistisk bidrag over rettsoppgjøret, men fremstiller ikke den økonomiske delen av oppgjøret like utfyllende som dens andre deler.⁴⁶ Fra rettslig hold har Johs Andenæs utgitt boken *Det vanskelige oppgjøret* i 1998. Boken er et omfattende verk om rettsoppgjøret i Norge etter okkupasjonstiden. Boken gir en utbredt beskrivelse av oppgjørets lovgrunnlag, rettsprosesser, saksgangen både for NS-oppgjøret og for den økonomiske delen av oppgjøret.⁴⁷ Ifølge Hans Petter Graver er boken til Andenæs den mest omfattende juridiske behandlingen av oppgjøret som er skrevet til nå.⁴⁸ Av statistikk som er skrevet om det økonomiske oppgjøret har vi statistikken utgitt av Statistisk sentralbyrå *NOS. XI.179 Statistikk over landssvik*. Statistikken som ble utgitt i 1954 er fremdeles den mest omfattende og detaljerte statistikken som er utgitt over den økonomiske delen av rettsoppgjøret til nå.⁴⁹

⁴³ Thingsrud, «Innholdet i landssviksakene», 12–13.

⁴⁴ Ford, *Lies! Lies!!*, 174–176.

⁴⁵ Magnussen, *Vitnepsykologi*, 267–268.

⁴⁶ Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*.

⁴⁷ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*.

⁴⁸ Graver, «Rettsoppgjøret i Norge», 65.

⁴⁹ NOS XI. 179, Statistisk Sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*.

Odd-Bjørn Fure forklarer at historieskrivingen om under og etter okkupasjonen har i all hovedsak vært konsentrert om historien før det tyske angrepet, krigen i 1940, hjemme- og utefrontens virksomhet, fangenskap i tyske leirer i Norge/Tyskland, holdningskampen, den tyske okkupasjonsmakten og NS. Historieskrivingen har i stor grad basert seg på perspektivene mostand og kamp mellom hjemmefront og utefront, NS og okkupasjonsmakten.⁵⁰ Den økonomiske delen av rettsoppjøret har i tidligere tider ikke vært skrevet om i større omfang. Professor i samtidshistorie ved høgskolen i Lillehammer Tore Pryser forklarer at det er skrevet svært lite bøker om økonomisk landssvik.⁵¹

Et av de få tidligere bidragene som har vært skrevet om økonomisk kollaborasjon og rettsoppgjør er skrevet av sosiologien Dag Ellingsen. Ellingsen ga i 1993 ut boken sin *Krigsprofitørene og rettsoppjøret* som er en god fremstilling av hvordan rettsoppjøret mot både firmaer og enkeltpersoner foregikk. Boken gir også en god beskrivelse av hvorfor flere firmaer under okkupasjonstiden valgte å samarbeide med de tyske okkupantene, rettsoppjørets lovgrunnlag og hvorfor noen firmaer slapp billigere unna enn andre.⁵²

Den mest omfattende behandlingen av både det rettsoppjøret, og det økonomiske rettsoppjøret fra historiefaglig hold er utgitt i en antologi som heter *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppjøret i Norge etter 1945*. Den ble redigert av Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen.⁵³ Artikkelsamlingen ble utgitt i 2004 og er en del av et større forskningsprosjekt om rettsoppjøret med navn *Å overkomme fortiden*.⁵⁴ En annen bok som er en del av samme forskningsprosjekt er Jon Elsters bok utgitt i 2004. Elster har i sin bok *Oppgjøret med fortiden* beskrevet blant annet rettsoppjøret i Norge sammenlignet med andre land.⁵⁵ En annen bok utgitt samme år og er en del av samme forskningsprosjekt er *Dommen til døden* skrevet av Lars-Erik Vaale. Vaale skriver om dødsstraffene under rettsoppjøret.⁵⁶ I artikkelsamlingen *Et rettferdig oppgjør* har Svein Bue skrevet artikkel *Det økonomiske oppjøret*. Artikkelen beskriver flere sider ved økonomiske rettsoppjøret etter krigen, men artikkelens fokus ligger

⁵⁰ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie», 32.

⁵¹ Pryser, «Anmeldelse om profitører».

⁵² Ellingsen, *krigsprofitørene og rettsoppjøret*.

⁵³ Graver, «Rettsoppjøret i Norge», 65.

⁵⁴ Dahl og Sørensen, *Et rettferdig oppgjør?*.

⁵⁵ Elster, *Oppgjøret med fortiden*, overs. Hidle.

⁵⁶ Vaale, *Dommen til døden*.

mest på Erstatningsdirektoratet og dens virksomhet under oppgjøret.⁵⁷ Berit Nøkleby har i samme serie skrevet om oppgjøret mot krigsforbryterne.⁵⁸

Ketil Gjølme Andersen har i sin bok *Flaggskip i fremmet Eie* fra 2005 skrevet om det økonomiske samarbeidet med Hydro under krigen og rettsoppgjøret mot selskapet etterpå.⁵⁹ Anette Storeide har i sin bok *Norske Krigsprofitører* fra 2014 analysert aktørers økonomiske samarbeid med tyskerne i Norges lettmetallindustri. Storeide skriver også om rettsoppgjøret mot aktørene innenfor denne industrien som f.eks. NACO og Norsk Hydro.⁶⁰

I senere tid har nye tilskudd til historieskrivingen om økonomisk kollaborasjon og rettsoppgjør kommet. Dette har fremkommet i boken til journalisten Ola Karlsen *De ukjente landssvikere* som ble utgitt i 2017. Karlsen beskriver oppgjøret mot flere personer i det økonomiske rettsoppgjøret. Boken mangler dessverre henvisninger løpende i teksten, som er noe som burde være med når en skriver en slik bok.⁶¹

En annen bok som nylig har kommet som tar opp økonomisk kollaborasjon og rettsoppgjør er Nina Drolsum Kroglund sin bok fra 2017 *Hitlers Norske hjelpere*. Kroglund vektlegger en beskrivelse av samarbeidet mellom firmaer og enkeltpersoner med den tyske okkupasjonsmakten under krigen. Kroglund gir også en god beskrivelse av rettsoppgjøret mot flere firmaer i etterkrigsoppgjøret og lovgrunnlaget for oppgjøret.⁶²

Det nyeste bidraget fra historisk hold over rettsoppgjøret er *Grunnlovens største prøve* av Baard Borge og Lars-Erik Vaale som ble utgitt i 2018. Borge og Vaale skriver generelt om det økonomiske oppgjøret, men bokens fokus ligger på hvordan Grunnloven ble tolket i forhold til rettsoppgjøret før den startet og videre i dets løp.⁶³

Interessen for det økonomiske oppgjøret/økonomisk samarbeid har også fått nye tilskudd ved flere bidrag av masteroppgaver. Én masteroppgave som har skrevet om det økonomiske rettsoppgjøret er Hans Arvesen. Oppgaven med tittelen *Oppportunisme, kollaborasjon og rettsoppgjør* fra 2014, skriver Arvesen om blant annet om det økonomiske rettsoppgjøret og

⁵⁷ Bue, «Det økonomiske oppgjøret».

⁵⁸ Nøkleby, *Krigsforbrytelser*.

⁵⁹ Andersen, *Flaggskip i fremmet eie*, bind 1, *Hydros historie 1905–2005*.

⁶⁰ Storeide, *Norske Krigsprofitører*.

⁶¹ Karlsen, *Profitørene*.

⁶² Kroglund, *Hitlers norske hjelpere*.

⁶³ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*.

samarbeidet til selskapet Ditlef Lexow.⁶⁴ Marte Serine Langstrand har i sin masteroppgave *Legitimitetens grenser* fra 2017 skrevet om selskapene Ranabygg og Dybberg og Olsons kollaborasjon under andre verdenskrig. Oppgaven handler den økonomiske kollaborasjonen disse selskapene drev med under krigen med vekt på Nordlandsbanen. Masteroppgaven skriver også om rettsoppgjøret mot disse.⁶⁵ Av andre masteroppgaver som er skrevet om økonomisk landssvik har vi Martin Steffensens oppgave *Kollaborasjon, rettsoppgjør og krigsviktig bistand*. Oppgaven vektlegger en studie av det komplekse utilbørighetsbegrepet i det økonomiske rettsoppgjøret. Masteroppgaven ble skrevet i 2018 og er det nyeste tilskuddet av masteroppgaver.⁶⁶

Bjørn Westlie har skrevet om det økonomiske oppgjøret i sin doktoravhandling *NSB, krigsfangene og andre verdenskrig* fra 2018. Westlie vier i sin avhandling to kapitler til hvordan det i det økonomiske oppgjøret var problematisk å trekke grensen på hvilket arbeid som var sivilt og videre av militær art. Videre viser Westlie hvordan jernbanearbeidet som ble betegnet som sivilt arbeid under oppgjørets første stund gjorde at et rettsoppgjør mot NSB ble unngått. Det interessante aspektet Westlie kommer frem til er hvordan de i en høyesterettsdom fra 1947 betegnet arbeidet på Nordlandsbanen som krigsviktig.⁶⁷

Forskning om firmaet Entreprenør Lie har vært gjort i mindre grad. Arvid Ellingsve har i bok *Nordlandsbanens krigshistorie*, gitt en god oversikt over hvilke firmaer som arbeidet med byggingen av Nordlandsbanen under krigen. Denne boken forklarer virksomheten til både firmaet Entreprenør Lie og A/S Konstruksjon på Nordlandsbanen under krigen, og hvor omfattende arbeidet der var. Boken mangler informasjon om firmaenes virksomhet andre steder, og forklarer videre ingenting om rettsoppgjøret mot disse.⁶⁸

Ett annet verk som tar for seg Entreprenør Lie er en masteroppgave fra NTNU. Silje Løvstad Thjømøe forklarer i sin masteroppgave *Krigskollaboratør eller jernbaneingeniør?* at firmaet var med i byggingen av Nordlandsbanen under okkupasjonen, men ikke noe mer enn dette.⁶⁹ Oppgavens fokus ligger derimot på hvordan NSB valgte å samarbeide med tyskerne under krigen. Hennes tese er at NSB til tross for samarbeidets natur med tyskerne hadde en relativt

⁶⁴ Arvesen, «Opportunisme, kollaborasjon og rettsoppgjør».

⁶⁵ Langstrand, «Legitimitetens grenser».

⁶⁶ Steffensen, «Kollaborasjon, rettsoppgjør og krigsviktig bistand».

⁶⁷ For mer om dette se Westlie, *NSB*, 139–157.

⁶⁸ Ellingsve, *Nordlandsbanens*.

⁶⁹ Thjømøe, «Krigskollaboratør eller jernbaneingeniør?», 112.

stor grad av frihet.⁷⁰ Det er frem til nå kun skrevet én artikkel om rettsoppgjøret mot Entreprenør Lie og den ble skrevet av Mats Ingulstad og utgitt i 2015. I sin artikkel *Regnskapets time* har Ingulstad gitt en generell oversikt over rettsoppgjøret mot firmaet, men artikkelen er ikke veldig omfattende med sine to sider. Artikkelen tar ikke opp hvor omfattende oppgjøret mot firmaet var, lovene som innehaverne ble tiltalt etter, og hvor omfattende firmaets virksomhet under krigen var.⁷¹ Dette gjør at primærkilder brukes i kapittel 3 når områder som forelegg, virksomhet og mer tas opp.

Oppgjøret mot firmaet A/S Konstruksjon og lederen Odd Grundt har blitt skrevet om tidligere. Blant annet har både Dag Ellingsen og Ola Karlsen skrevet en omfattende fremstilling av A/S Konstruksjons virksomhet under krigen og rettsoppgjøret mot firmaets leder. Det er derimot Ola Karlsens bok som har den mest omfattende beskrivelsen av firmaet og dommen mot Odd Grundt. Derimot mangler boken til Karlsen og Ellingsen flere momenter som burde ha vært med i fremstillingen av landssviksaken mot firmaets leder. Det mangler f.eks. tiltalen mot Odd Grundt, hvilke lover han ble dømt for, lovene som ble brukt for inndragning av firmaets krigsfortjeningen og hvilke utilbørlige sider som var tilstede i dommen. Andre sider som mangler er når firmaet sluttet å eksistere, hvilke rettigheter han mistet med dom for 10 år og eksakt dato for benådningssøknaden for Odd Grundt.⁷² Boken til Ellingsen vil fortsatt være av betydning for å kunne fremstille virksomheten til A/S Konstruksjon under krigen og litt rundt benådningssøknaden til Grundt. Som det ble nevnt tidligere i kapitlet mangler boken til Karlsen omfattende henvisninger løpende i boken. Dette gjør at primærkilder brukes kapittel 4 når områder som landssviksaken, benådning og mer tas opp.

1.6. Kollaborasjon

Kollaborasjon stammer fra det latinske verbet *collaborare* som betyr å samarbeide. Kollaborasjon ble betegnelsen for ulike former for samarbeid med den tyske okkupasjonsmakten, men også dens allierte under krigen.⁷³ Historiker Kjetil Braut Simonsen forklarer at man på et overordnet plan kan skille mellom tvangsbaserte og frivillige former for kollaborasjon. Kollaborasjon består i flere tilfeller at en stat har makten over en annen stat eller et okkupert land som gjør at vi kan definere dette som en form for *tvangsbasert*

⁷⁰ Thjømøe, «Krigskollaboratør eller jernbaneingeniør?».

⁷¹ Ingulstad, «Regnskapets time».

⁷² For mer om dette se både Karlsen, *Profitørene*, 116–128 og Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 191–195.

⁷³ Grimnes, «Kollaborasjon», 218.

kollaborasjon. Ikke all form for samhandling med en okkupasjonsmakt/stat forekom med tvang og foregikk dermed med større innslag av frivillighet. Denne formen for kollaborasjon er et sted mellom frivillighet og tvang, og betegnes som *frivillig kollaborasjon*.⁷⁴

Etter 9. april 1940 opplevde det norske næringslivet store sammenbrudd. Dette gjorde at firmaer var lite villige til å påta seg nye oppdrag, fordi tilgangen til råvarer var veldig usikker, som igjen påvirket tjenester som de leverte. Kort tid etter administrasjonsrådets overtakelse nedsatte rådet en komité for å kartlegge forholdene til norsk næringsliv. Resultatet ble at administrasjonsrådet valgte å øke norsk eksport til Tyskland, som igjen gjorde at firmaer i større grad var villig til å inngå ulike former for samarbeid med den tyske okkupanten. Firmaenes vilje til å inngå samarbeid med tyskerne skyldtes myndighetenes oppfordring i slutten av april måneden i 1940.⁷⁵ Kroglund vektlegger at både administrasjonsrådet og andre institusjoner i Norge ga klarsignal for at samarbeid med tyskerne var innenfor.⁷⁶ Firmaer fra 1940–1945 påtok seg ulike byggeoppdrag for okkupanten som bygging av veier, brakker, utbygging av jernbanenettverket, kystfort og flyplasser.⁷⁷

Ole Grimnes forklarer fire ulike former for kollaborasjon som kunne forekomme med okkupasjonsmakten som ikke trengte å bestå av tvang. Den første formen for kollaborasjon er *ideologisk kollaborasjon*, den andre er *politisk kollaborasjon*, den tredje er *administrativ kollaborasjon* og den siste typen er *økonomisk kollaborasjon*. Det ideologiske samarbeidet forklares som samarbeid basert på ideologiske grunner, som f.eks. NS sitt samarbeid med okkupanten. Politisk kollaborasjon er samarbeid som forekom mellom myndigheter i landet og okkupanten. Administrativt samarbeid er f.eks. samarbeid mellom offentlige tjenestemenn i landet, og som videre samarbeidet med okkupantens tjenestemenn. Det økonomiske samarbeidet kjennetegnes ved at norsk arbeids- og næringsliv samarbeidet med okkupanten, og ytet forskjellige varer og tjenester til tyskerne. Nina Kroglund fremhever hvordan samarbeid av disse typene ikke var fastsatt, og som betyr at den/de som samarbeidet kunne befinne seg i ulike typer samarbeid under andre verdenskrig.⁷⁸ Begrepet kollaborasjon betegner ulike former for samarbeid som kan forekomme mellom den okkuperte og okkupanten, men vil også ha sine svakheter. Grimnes forklarer at begrepet har vært lite bruk

⁷⁴ Simonsen, *Nazifisering, kollaborasjon, motstand*, 29; Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, «Demokratiets institusjoner i møte med en nazistisk okkupasjonsmakt», 2.

⁷⁵ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 17–18, 23–24.

⁷⁶ Kroglund, *Hitlers norske hjelpere*, 84.

⁷⁷ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 27.

⁷⁸ Grimnes, «Kollaborasjon og oppgjør», 47–49; Kroglund, *Hitlers norske hjelpere*, 14–15.

til å beskrive norske forhold under andre verdenskrig, og hvordan begrepet ikke får frem hvordan befolkningen befant seg i en tvangssituasjon, idet befolkningen ble nødt til å samarbeide med tyskerne.⁷⁹ Økonomisk kollaborasjon vil være et sentralt begrep i denne oppgaven. For at de som hadde samarbeidet økonomisk med tyskerne under krigen skulle kunne straffes under rettsoppgjøret, måtte virksomheten til f.eks. firmaet bli definert som utilbørlig. Med utilbørlig menes det at en virksomhet som ikke ble akseptert slik som f.eks. rettstridig profitørvirksomhet.⁸⁰ Hva som skulle til for at virksomheten ble definert som utilbørlig vil kapittel to vil redegjøre for i sin helhet.

Det økonomiske kollaborasjonsbegrepet som Grimnes beskriver går ikke i dybden på de motiverende faktorene for samarbeid. Dette gjør det nødvendig å anvende en typologi utarbeidet av Kjetil Braut Simonsen, for å kunne forklare motivene for samarbeid vinklet mot firmaenes ledere senere i oppgaven. Simonsen bruker en typologi som ikke var basert på tvang og skiller mellom *ideologisk*, *interessemaksimerende* og *pragmatisk kollaborasjon*. Det er kun den interessemaksimerende, og pragmatiske formen for kollaborasjon som er aktuelt i av Simonsens typologier for å beskrive motivene for samarbeid lederne/firmaet hadde. Den interessemaksimerende formen for kollaborasjon var kollaborasjon med okkupasjonsmakten drevet frem basert på egne interesser, eller for å forbedre f.eks. ett firmas posisjon. På individnivå kunne grunnene for samarbeid være ønsket om mer personlig makt, større sosial avanse og bedre økonomiske vinning. På det kollektive nivå kunne grunnene være styrking av firmaets posisjon gjennom samarbeid med okkupasjonsmakten. Den siste kollaborasjonsformen er pragmatisk kollaborasjon – som ikke er ideologisk preget, og handlet om at et minimum av samarbeid med den tyske okkupasjonsmakten var nødvendig for å holde samfunnet i gang.⁸¹

En annen form for motiv for samarbeid med okkupasjonsmakten forklares av Øystein Hetland og Vegard Stoveland. Denne formen for samarbeid kalles *tvangsbasert samarbeid*. Den tvangsbaserte formen på samarbeid forklarer at samarbeid ble gjennomført fordi ulike former for trusler som vold kunne brukes om man ikke samarbeidet. Det er også verdt å nevne hvordan den interessemaksimerende kollaborasjonen kunne påtas f.eks. av ett firma for å tjene penger på tyske oppdrag.⁸² Hetland og Stoveland viser til at motivene for samarbeid kunne

⁷⁹ Grimnes, «Kollaborasjon og oppgjør», 50.

⁸⁰ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 156.

⁸¹ Simonsen, *Nazifisering, kollaborasjon, motstand*, 29–30.

⁸² Hetland og Stoveland, «Samarbeid med den tyske okkupasjonsmakten».

være flere, og ulike aktører kunne motiveres for samarbeid enten pragmatisk, tvang, eller for egne interesser, og viser til at overgangene mellom motivene for samarbeid var flytende.⁸³ Det forekom også samarbeid med okkupasjonsmakten basert på tvang for firmaene som kapittel 3 og 4 kommer inn på .

1.7. Oppgavens struktur

Denne oppgaven vil ha følgende struktur. Kapittel 2 vil først redegjøre for rettsoppgjøret og hvordan det ble moderert, for videre å fremstille oppgjørets lovlige grunnlag, og til slutt vise hvordan oppgjøret påvirket det økonomiske rettsoppgjøret.

Kapitel 3 gir en sammenfattet oversikt over virksomheten til Entreprenør Lie under krigen. Videre vil kapitlet trekke frem tiltalen mot firmaets ledere, foreleggene, hvorfor saken aldri endte for retten og motivene for samarbeid. Denne delen av oppgaven legger også grunnlaget for å kunne komparere sakene i kapittel 5.

Del 4 vil fremstille A/S Konstruksjons virksomhet, tiltalen, dommen mot Grundt, benådningssøknaden og motivene for samarbeid. Kapitlet vil akkurat som kapitel 3 legge grunnlaget for å sammenligne sakene i del 5 av oppgaven.

Kapitel 5 vil først ta for seg en redegjørelse av statistikk fra det økonomiske oppgjøret for videre kunne bruke det i sammenligningen mot oppgavens landssviksaker. Denne delen av oppgaven vil også oppsummere straffene lederne fikk. Kapittel 5 vil sammenligne landssviksakene mot firmaenes ledere for å finne ut om det er likheter eller forskjeller. Videre vil disse sakene sammenlignes med statistikk fra det økonomiske oppgjøret for å finne ut om sakene var lik eller forskjellig i forhold til andre økonomiske saker.

Avslutningsdelen av oppgaven vil samle alle trådene for hva som er funnet ut i de forskjellingene kapitlene for oppgavens problemstillinger.

⁸³ Ibid.

Kapittel 2. Rettsoppgjøret

Dette kapitlet vil først starte med å redegjøre for rettsoppgjøret generelt og hvordan det ble moderert etter hvert i oppgjøret. Videre vil det redegjøres for rettsoppgjørets lovgrunnlag og det økonomiske rettsoppgjøret. Kapitlet tar for seg hvordan rettsoppgjøret påvirket det økonomiske oppgjøret, siden endringer i det økonomiske oppgjøret ikke kan ses adskilt ifra rettsoppgjøret helhetlig. Underproblemstillingen dette kapitlet tar for seg er: *Hvordan påvirket rettsoppgjøret det økonomiske oppgjøret?*

2.1. Rettsoppgjøret

Rettsoppgjøret startet i 1945 og hadde i 1952 behandlet 92 805 landssviksaker.⁸⁴ Et aspekt som være verdt å trekke frem er hvordan Elster sammenligner oppgjøret i Norge med andre land. Jon Elster forklarer at et overgangsoppgjør er et spekter av rettssaker, utrenskinger og erstatninger som forekommer i overgangen fra et politisk regime til et annen. Dette forekommer i overgangen til demokrati i flere tilfeller. Et overgangsoppgjør kan forekomme rett før eller straks etter overgangen. De ugjerningene og lidelsene som oppgjøret skal ta seg av, kan ha funnet sted før oppgjøret eller lengre tilbake i tid. Det norske rettsoppgjøret er ett i rekken av oppgjør som forekom etter 1945 med andre land som Danmark, Nederland, Belgia og Frankrike. Viljen til å granske fortiden var større i land som Norge, Belgia og Nederland. Oppgjøret i Danmark var ifølge Elster det mest forsiktige, det belgiske det strengeste og det norske befinner seg et sted imellom.⁸⁵

Rettsoppgjøret var et oppgjør med alle som på en eller annen måte hadde samarbeidet med tyskerne under krigen. Oppgjøret var et oppgjør mot både krigsforbrytere, medlemmer i NS, profitører, torturister, politiske ledere og drapsmenn.⁸⁶ Sakene mot de økonomiske landssvikere, som er ett annet ord for profitører, fikk mindre prioritet enn de sakene som fikk høyere prioritet som f.eks. torturister og NS-medlemmer.⁸⁷ Stemningen i 1945 gjorde det vanskelig å modere rettsoppgjøret da den var preget av sterke følelser.⁸⁸ De strengeste straffene forekom under årene 1945–1946. Oppgjøret ble i senere tid moderert på flere områder hvor ett av dem var straff.⁸⁹ Ved provisorisk anordning av 16. februar 1945 for

⁸⁴ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 64.

⁸⁵ Elster, *Oppgjøret med fortiden*, overs. Hidle, 11, 35–36, 39, 41–42.

⁸⁶ Larsen, «Rettsoppgjøret», 350; Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 125, 206; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 156.

⁸⁷ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 206.

⁸⁸ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 61.

⁸⁹ *Ibid.* 67–68.

rettergang i landssviksaker, muliggjorde det at forelegg kunne brukes i saker som gikk ut på bot og rettighetstap, eller sammen med krav om inndragning og erstatning. Rettsoppgjøret la et stort press på domstolene og påtalemyndighetene. Utvidelsen til å bruke forelegg for å avgjøre saker av mindre alvorlig karakter, ville spare domstolene og påtalemyndigheter for mye arbeid og betød raskere behandling.⁹⁰ 22. februar 1946 ble f.eks. muligheten til å utferdige forelegg igjen utvidet, og ga mulighet for å gi forelegg med inntil 1 års frihetsstraff.⁹¹ Et forelegg er en avgjørelse som brukes i saker med mindre alvorlige lovbrudd. Denne avgjørelsesmåten er et alternativ til rettsak og er en straff uten dom.⁹²

Bruken av tillitstap ble kraftig redusert utover oppgjøret. Tillitstap betyr at vedkommende mister f.eks. stemmerett, retten til å tjenestegjøre, retten til offentlig stilling/mister sin offentlige stilling.⁹³ Det ble planlagt under forarbeidene i Oslo og London under okkupasjonen, at mange typer tillitstap skulle forekomme, men det ble innført moderasjoner i 1945, 1947 og 1949. I 1950 skulle ikke tap av stemmerett, eller rett til å gjøre militærtjeneste idømmes med mindre frihetsstraffen var over 1 år og ble senere hevet til 3 år. Adgangen til løslatelse på prøve ble utvidet i 1945, 1946. Fra 1948 var løslatelse etter sonet halv straffetid normalordningen. Antall henlagte saker ble også større etter 1945. Dahl påpeker at dette kan være pga. påtalemyndighetene ville slippe å reise tiltale etter hvert. Det er også verdt å nevne dødsstraffen som ble innført i 1941, bekreftet i 1942 og igjen bekreftet i 1945. Det som er interessant her er hvordan domstolene vegret seg for bruk av dødsstraff. Riksadvokaten påsto/varslet dødsstraff i over 200 saker, men i realiteten var det rundt 140. Domstolene vegret seg mot ileggelse av dødsstraff og tok bare til følge dødsstraff i halvparten av tilfellene. Kun 37 dødsstraffer ble fullbyrdet.⁹⁴ Et annet område hvor rettsoppgjøret ble modifisert i dets løp er bruken av benådningsretten. Benådning forklares som ettergivelse eller nedsettelse av idømt straff for en enkelt forbrytelse.⁹⁵ I oppgjørets første år fra 1945–1947 ble benådning brukt veldig sjeldent. Etter hvert som oppgjøret gikk ble benådning brukt i større grad ved at flere ble benådet for deler av sin fengselsstraff. Inndringen av bøter ble også moderert under rettsoppgjøret. Fra 1950 fikk flere ettergitt eller nedsatt sine bøter.⁹⁶

⁹⁰ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 94, 99.

⁹¹ Dahl og Sørensen, *Et rettferdig oppgjør*, 224.

⁹² Gulbransen og Hoffmann, *Juridisk leksikon*, 85; Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 206.

⁹³ Dahl, «Innledning: Oppgjøret som rystet Norge», 26; Gulbransen og Hoffmann, *Juridisk leksikon*, 248.

⁹⁴ Dahl, «Innledning: Oppgjøret som rystet Norge», 25–27.

⁹⁵ Gulbransen og Hoffmann, *Juridisk leksikon*, 36.

⁹⁶ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 250–251; Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 70.

2.2. Oppgjørets lovlige grunnlag

Definisjonen på landssvik er:

Landssvik, samlebetegnelse på forbrytelser mot statens selvstendighet og sikkerhet (landsforræderi), mot statsforfatningen og statsoverhodet (høyforræderi), samt mot visse bestemmelser i den militære straffelov av 1902 (krigsforræderi). Begrepet ble innført ved Landssvikanordningen av 15. desember 1944.⁹⁷

Rettsoppgjøret var basert på to paragrafer i straffeloven av 1902 som var §§ 86 og 98.⁹⁸

Straffeloven § 86 lød slik ut ved frigjøringen:

Med hefte i mindst 3 Aar eller med Fængsel fra 3 Aar indtil paa Livstid straffes den som retsstridig bærer Vaaben mod Norge eller som under en Krig, hvor Norge deltager, eller med saadan Krig for Øie yder Fienden Bistand i Raad eller Daad eller svækker Norges eller nogen med Norge forbunden Stats Stridsevne. Straf kommer ikke til Anvendelse paa nogen i Udlandet bosiddende norsk Statsborger for Handling, hvortil han efter Bostedes love er pligtig.⁹⁹

Straffeloven § 98 lød etter frigjøringen slik: «Den som søker å bevirke eller å medvirke til at rikets statsforfatning ved ulovlige midler forandres, straffes med hefte i minst 5 år.»¹⁰⁰

Paragraf 98 var mindre viktig under oppgjøret og kom i bakgrunnen da den ble brukt mot større NS-ledere.¹⁰¹ Ordlyden i straffeloven § 86 skiller ikke mellom bistanden til fienden var stor eller liten, direkte eller indirekte, basert på ønske om egen vinning, eller var politisk begrunnet. Paragrafen rammer ulike typer bistand fra mindre alvorlige til langt mer alvorlige tilfeller. Straffeloven § 86 ble også anvendt på både entreprenører, men her var det som regel den mildere landssvikanordningen som ble brukt. Straffeloven § 86 ble også brukt på frontkjempere, agenter, statspoliti og spioner.¹⁰² Forarbeidet til oppgjøret startet allerede i London 1941. Juristen Wilhelm Keilhaus ledet komiteen. Komiteen ville at NS-medlemmer skulle kunne straffes for forræderi, men mente at minstestrafen etter straffeloven § 86 som var 3 år var for høy strafferamme for medlemmer. Dette førte til en anordning fra 22.1.1942.¹⁰³ Den provisoriske anordningen som den ble kalt gjorde medlemskap i NS

⁹⁷ Finstad, «Landssvik».

⁹⁸ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 127.

⁹⁹ Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*, 94.

¹⁰⁰ Ibid. 97.

¹⁰¹ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 135; Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*, 36; Stortinget, «Lover», 1950, 74–76. Justis- og politidepartementet viser til at straffeloven §§ 86 og 98 ble revidert med lov 15. desember 1950. Henvisningen til Stortinget viser til hvordan paragrafene var etter endringen.

¹⁰² Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 127–128.

¹⁰³ Dahl, «Landssvik», 242; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 137; Dahl, «Landssvik», 242.

straffbart, og var også forløperen til landssvikanordningen.¹⁰⁴ Anordningen fra 1942 innførte tap av almann tillit, eller tillitstap som det også ble kalt.¹⁰⁵ Tap av almann tillit omfattet tap av veldig mange rettigheter som f.eks. stemmerett, offentlig stilling, retten til å tjenestegjøre, retten til å utøve næring og mer. Anordningen gjorde at ulike straffer kunne anvendes mot NS-medlemmer som tap av almann tillit og bøtestraffer. I tillegg kunne straffene som straffeloven ga også anvendes. Tillitstap kunne idømmes for et begrenset tidsrom eller for alltid. Tillitstap som straff ble da ansett å være en like hard straff som fengsel.¹⁰⁶

Anordningen ble senere etter forslag fra Hjemmefrontledelsen erstattet av landssvikanordningen fra 15. desember 1944. Etter straffeloven § 86 kunne de som hadde bistått tyskerne på ulike måter bli straffet med en minstestraft på 3 års frihetsstraff, mens §98 omhandlet en straff på til og med 5 år. Med frihetsstraff menes det fengsel, eller hefte som er en mildere form for frihetsberøvelse, der heftestraft sjeldent ble brukt.¹⁰⁷ Problemet som en da støtte på, var at under fem års okkupasjon hadde ikke alle gjort så alvorlige handlinger som tilsa at de burde straffes for overtredelse av de strengeste bestemmelsene i straffeloven. Dette igjen førte til at det i anordningen ble bestemt at domstolene kunne velge den reaksjon som måtte passe for hvert enkelt tilfelle. Dette gjaldt også for de som hadde drevet med ervervsmessig virksomhet for fienden. Anordningen åpnet også opp for bruken av korte fengselsstraffer i tilfeller som var mindre alvorlig, og tok også for seg begrenset rettighetstap istedenfor fullt rettighetstap, som det var i anordningen fra 1942. Straffen kunne også i visse tilfeller falle bort.¹⁰⁸ Bøtestraft og rettighetstap kunne etter anordningen komme i tillegg til fengselsstraff.¹⁰⁹ Anordningen av 15. desember 1944 var ment å ramme mindre overtredere som f.eks. rene NS-medlemmer og de mindre blant økonomiske landssvikere.¹¹⁰

¹⁰⁴ Andenæs *Det vanskelige oppgjøret*, 78, 136; Dahl, «Anordning», 24. Dahl forklarer at anordning/provisorisk anordning betyr midlertidig lov.

¹⁰⁵ Solem, *Landssvikanordningen*, 13, 31.

¹⁰⁶ Solem, *Landssvikanordningen*, 13; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 137–138.

¹⁰⁷ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 138–139; Knoph og Grette, *Oversikt*, 447; Wiesener, *Seierherrens*, 68; Wiesener, *Lys over landssvikoppgjøret*, 53, 58. I henvisningen som er til Albert Wiesener sin bok *Lys over landssvikoppgjøret* forklarer Wiesener hvordan det under rettsoppgjøret ikke var noen av de 17 000 som fikk dom med frihetsstraff som fikk heftestraft, men fikk fengselsstraff.

¹⁰⁸ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 139.

¹⁰⁹ Johan Grundt, *Landssviksakene*, 45. Det som er sitert er fra radioforedraget til Johs. Andenæs fra 23. mai 1945 gjengitt i boken.

¹¹⁰ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 126.

Landssvikanordningen skulle brukes når overtredelsene var mindre alvorlige enn overtredelser av bestemmelsene i straffeloven, eller den militære straffelov. Anordningen ble videre anvendt når domstiltalte ikke ble dømt etter straffeloven, og når fengselsstraff var under 3 år.¹¹¹ Anordningen spilte en stor rolle i rettsoppgjøret etter krigen.¹¹² Det var straffeloven av 1902 §§ 86 og 98 sammen med landssvikanordningen som dannet det juridiske grunnlaget for rettsoppgjøret.¹¹³

Landssvikanordningen fra 1944 ble på flere steder mildnet ved en provisorisk anordning fra 3. august 1945.¹¹⁴ Dette forekom siden domstolene ikke var tilbøyelig til å idømme rettighetstap. Etter anordningen fra 3. august var det opp til domstolenes skjønn å avgjøre om vedkommende skulle fradømmes tap av allmenn tillit eller bare begrenset rettighetstap.¹¹⁵ Det domstolene kunne avgjøre var om stemmeretten, retten til å gjøre verneplikt, retten til å utøve yrke eller annet tillitstap skulle mistes. I flere tilfeller ble personer kun idømt deler av dette, siden det betydde en utestenging av personer fra deltakelse i det vanlige samfunnsliv. I tilfeller der ble idømt ulike former for tillitstap var det ikke mer enn 10 år.¹¹⁶ Her må det tilføyes at landssvikanordningen senere ble erstattet av landssvikloven av 21. februar 1947 som for det meste hadde det samme innholdet som anordningen.¹¹⁷

En av de sentrale innvendingene mot landssvikanordningen var at den var i strid med Grunnloven § 97.¹¹⁸ Grunnloven § 97 slår fast at ingen lover må gis tilbakevirkende kraft.¹¹⁹ Med dette menes det at § 97 forbyr å straffe en handling som ikke var straffbar da den ble begått.¹²⁰ Konkret gikk innvendingene ut på at landssvikanordningen gjorde handlinger begått før lovens vedtakelse straffbare. Spørsmålet om landssvikanordningen stred mot Grunnloven § 97 kom til å bli et av de mest omstridte spørsmålene under rettsoppgjøret.¹²¹

Der er også verdt å nevne hvordan rettsoppgjøret ble kritisert. Jussprofessor Jon Skeie mente at alle anordningene som oppgjøret bygde på var utenfor det kongen hadde myndighet til å

¹¹¹ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 140.

¹¹² *Ibid.* 136.

¹¹³ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 12.

¹¹⁴ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 143–144. Blant annet skjedde det en mildning for det solidariske erstatningsansvaret for NS-medlemmer.

¹¹⁵ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 143, 145.

¹¹⁶ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 128.

¹¹⁷ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 136.

¹¹⁸ Mellbye, «De strafferettslige og prosessuelle regler», 80.

¹¹⁹ Grundlov, § 97, 1814.

¹²⁰ Melbye, «De strafferettslige og prosessuelle regler», 80.

¹²¹ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 47–48.

vedta med hjemmel i Grunnloven § 17.¹²² Skeie mente ikke at et rettsoppgjør burde avstås, men at det var tilstrekkelig grunnlag for et rettsoppgjør i straffeloven kapittel 8.¹²³ Skeie mente også at bruken av dødsstraff, rettighetstap, og en kombinasjon av fengsel og bøter som den provisoriske anordningen fra 1944 ga mulighet for var grunnlovsstridig.¹²⁴ Jussprofessor Johs. Andenæs kritiserte bruken av dødsstraff mot tyske krigsforbrytere. Andenæs mente at krigsforbryteranordningen som ble anvendt mot de tyske krigsforbryterne var i strid med Grunnloven § 97.¹²⁵ De som fikk dom med frihetsstraff skulle etter landssvikanordningen alltid ha bot i tillegg. Den øvrige grensen for hvor mye boten kunne være på var blitt opphevet 3. september 1943 med provisorisk anordning, som ble videreført i landssvikanordningen av 15. desember 1944, og bekreftet ved en endring av straffeloven 19. juli 1946.¹²⁶

2.3. De økonomiske landssvikene

Det vanskelige under oppgjøret gjaldt de som hadde samarbeidet økonomiske med fienden.¹²⁷ Straffeloven § 86 rammet også den som hadde drevet rettsstridig bistand til fienden – bistand som var ulovlig.¹²⁸ Det ble påpekt hvordan det ikke var hensiktsmessig å straffe alle som hadde arbeidet for tyskerne etter § 86. Det vanskelige under oppgjøret var å trekke grensen hvilket økonomisk samarbeid som var akseptabelt, og hvilket samarbeid som var utilbørlig og dermed rettsstridig.¹²⁹

Allerede i januar 1944 prøvde høyesterettsdommer Einar Løchen under et foredrag i Stockholm å definere hvilke lover de økonomiske krigsforbryterne kunne rammes av. Løchen hevdet at økonomisk bistand til fienden klart kunne rammes av straffeloven § 86. Videre mente Løchen at paragrafen hadde blitt tolket for bredt, at den ikke tok forbehold om bistanden til fienden hadde vært strategisk eller ikke, direkte eller indirekte bedret tyskernes stilling militært eller ikke. Så lenge bistanden hjalp tyskerne kunne bistanden falle inn under virkeområdet til § 86. Slik den ble tolket ville den ramme store deler av det norske næringslivet som hadde utført arbeid for tyskerne. Løchen mente at det ville være nødvendig

¹²² Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 46; Graver, «Rettsoppgjøret i Norge», 78.

¹²³ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 261.

¹²⁴ Graver, «Rettsoppgjøret i Norge», 78.

¹²⁵ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 17; Graver, «Rettsoppgjøret i Norge», 77–78.

¹²⁶ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 70.

¹²⁷ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 156.

¹²⁸ Justis- og politidepartementet, *Om Landssvikoppgjøret*, 276; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 128.

¹²⁹ Justis- og politidepartementet, *Om Landssvikoppgjøret*, 276–277; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 156.

med en egen bestemmelse som handlet om økonomisk bistand til fienden.¹³⁰ Når landssvikanordningen av 15. desember 1944 ble vedtatt, hadde man etter anordningen fått en måte å definere hva som ble ansett som utilbørlig virksomhet. Ut ifra i landssvikanordningen § 2 nr. 3 ble utilbørlig virksomhet prøvd definert slik:

Den som etter 8. april 1940 har utført eller deltatt i ervervsmessig virksomhet for fienden på slik måte eller under slike omstendigheter at forholdet må anses utilbørlig. Som utilbørlig bør forholdet i alminnelighet anses bl. a. dersom den ervervsdrivende selv har innledet forbindelsen med fienden eller arbeidet i nær forståelse med ham eller har søkt å påskynde eller utvide virksomheten uten å være tvunget til det eller har søkt fiendtlig hjelp for å hindre eller vanskeliggjøre kontroll eller rettsforfølgning eller har skaffet seg eller andre utilbørlig pris eller fortjeneste eller andre utilbørlige fordeler.¹³¹

I et foredrag holdt 5. september 1946 fremhevet daværende riksadvokat Sven Arntzen hvordan landssvikanordningen § 2 nr. 3 hadde gitt tilskudd til hvordan den utilbørlige virksomhet skulle defineres. Arntzen fremhevet også hvordan det i utilbørlighetskarakteristikken ikke er nevnt noe om arbeidets art, betydning for fienden, som Arntzen mente ville være av stor betydning for defineringen av utilbørlighet. Av arbeid som var av betydning nevner Arntzen arbeid på bunkere, flyplasser og kanonstillinger.¹³²

Derimot hadde ikke bestemmelsen i landssvikanordningen § 2 nr. 3 gjort det noe enklere å avgjøre om virksomheten var utilbørlig eller ikke. Ved behandlingen av landssvikloven strøk Justiskomiteén hele oppregningen, slik at det avgjørende for om virksomheten hadde vært utilbørlig eller ikke var en helhetsvurdering av forhold til vedkommendes virksomhet under krigen.¹³³ Her må det tilføyes hvordan landssvikanordningen § 2 nr. 3 brukte begrepet *utilbørlig* i lovteksten, men i landssvikloven § 2 nr. 3 ble begrepet *lastverdig* brukt. Lovteksten i landssvikloven § 2 nr. 3 forklarer at *lastverdig* betyr *utilbørlig*.¹³⁴ Problemene med å definere hva som var utilbørlig var ikke det eneste problemet som det økonomiske rettsoppgjøret møtte på. Et sentralt problem i oppgjøret var at de økonomiske landssviksakene tok lang tid og det samme gjaldt for når den første dommen ble sagt. I september 1946 forklarte riksadvokat Arntzen hvordan det da ikke hadde hatt profitørsaker i Høyesterett. Det var uklart hvordan Høyesterett ville vurdere straffeutmålingen, hvordan grensen for straffbare

¹³⁰ Løchen, «Om behandlingen av norske økonomiske forbrytere», 105–109.

¹³¹ Solem, *Landssvikanordningen*, 51.

¹³² Arntzen, «De økonomiske landssviksaker», 1, 6–7.

¹³³ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 157–158.

¹³⁴ Solem, *Landssviklova*, 15.

handlinger ville trekkes i tvilsomme tilfeller og hvordan landssvikanordningen bestemmelse om inndragning ville bli anvendt i økonomiske saker.¹³⁵

Riksadvokat Aulie vektla i et foredrag januar 1947 hvordan at de vanskelige krigsprofitørsakene ennå ikke var kommet opp.¹³⁶ I ett annet foredrag fra riksadvokat Aulie 6. februar 1947 presiserte Aulie hvordan tvang brukt av tyskerne kunne føre til at vedkommende etter landssvikanordningen § 2 nr. 3 ble fritatt for straff/frifunnet. Tvang og press, sett i relasjon med andre relevante omstendigheter, kunne føre til at firmaer forhold til tyskerne ikke ble ansett som utilbørlig.¹³⁷ I foredragene som er nevnt ovenfor nevnes ikke Aulie med hans fulle navn Andreas Aulie. Aulie tok over riksadvokatstillingen i november 1946 etter Sven Arntzen.¹³⁸

Et annet aspekt som gjorde de økonomiske landssviksakene vanskelige var folkerettslige betraktninger/begrensninger. Ifølge Haag-konvensjonen artikkel 52 kunne okkupasjonsmakten kreve inn naturalia og tjenester fra det okkuperte landet så lenge det var til okkupasjonshærens behov, men de kunne ikke kreve militært arbeid.¹³⁹ Ved noen tilfeller kunne okkupasjonsmakten også tvinge firmaer til å arbeide for seg forankret i Haag-konvensjonen.¹⁴⁰ Riksadvokat Arntzen påpekte i et foredrag fra 5. september 1946 om konvensjonens artikkel 52 at befolkningen ikke kunne tvinges til å ta arbeid av militær arbeid, og ikke kunne tvinges til å delta i krigsoperasjoner mot sitt fedreland.¹⁴¹ I ett foredrag i 1947 av Ole Torleif Røed var det blant annet stor enighet at i forbindelse med Haag-konvensjon artikkel. 52, at arbeid på militære anlegg, flyplasser, festninger, bunkere og mer var av arbeid som ikke gikk under bestemmelsens art. Røed vektla hvordan slik arbeid ikke kunne pålegges sivilbefolkningen å utføre.¹⁴²

Det var mye usikkerhet rundt Haag-reglementet under krigen. Norges industriforbunds rådgiver Kristen Johanssen, hevdet i 1940 at Haag-konvensjonen åpnet opp for ulike former for samarbeid med okkupasjonsmakten og norske firmaer. Stortinget protokollkomite

¹³⁵ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 158.

¹³⁶ Aulie, «Kort oversikt over problemstillingen i krigsprofitørsaker», 12–13.

¹³⁷ Aulie, «På hvilken måte kan tvang (trusler), nødtilstand (økonomisk sådan) og plikt kollisjon tenkes å diskulperes», 18, 27.

¹³⁸ Westlie, *NSB*, 149–150.

¹³⁹ International committee of the red cross, «Convention (IV).».

¹⁴⁰ Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*, 282.

¹⁴¹ Arntzen, «Det økonomiske landssviksaker», 1, 8.

¹⁴² Røed, «Rekvisisjoner etter landkriksreglementet § 52», 30, 37.

kritiserte industriforbundet etter krigen, fordi de hadde tolket folkeretten for vidt, slik at enhver norsk borger, eller selskap lovlig inngå kontrakter med okkupanten om ethvert arbeid under krigen.¹⁴³

For å finne ut om virksomheten til påtalte i økonomiske landssviksaker var utilbørlig måtte også folkerettslige betraktninger tas med, etter Haag konvensjonen artikkel 52. Var tjenesten eller leveransene som virksomheten leverte ikke av militær grad var det lite sannsynlig at handlingene kunne betraktes som utilbørlig. Derimot var tjenesten av militær art ville retten betrakte virksomheten som utilbørlig. Folkerettslige betraktninger kom i flere tilfeller i bakgrunnen da økonomisk landssvik ble etterforsket. Dette var fordi næringsdrivende selv om den hadde vært pålagt arbeidet av tyskerne, hadde utvidet sin virksomhet til områder som den ikke hadde drevet med tidligere. Dette igjen førte til at domstoler samlet sett klassifiserte virksomheten som utilbørlig.¹⁴⁴ De økonomiske landssvikene kunne i teorien bli idømt de samme straffene som andre landssvikere. Dette kunne være straffer som dødsstraff, frihetsstraff, rettighetstap, tvangsarbeid eller bøter. I flere tilfeller var det sjeldent at mange former for rettighetstap ble fradømt i de økonomiske saker. Det vanlige var at stemmeretten og retten til å tjenestegjøre ble fradømt.¹⁴⁵

Det var flere forhold som ble vektlagt for å finne ut om virksomheten var utilbørlig eller ikke. Hadde den som inngikk virksomhet med tyskerne ikke gjort dette frivillig, ville det i flere tilfeller ikke forekomme straff. I flere tilfeller var det en helhetsvurdering av flere kriterier som ble vektlagt for å finne ut om virksomheten var utilbørlig eller ikke.¹⁴⁶ Her der det verdt å nevne hvordan Andenæs fremhever at hvis firmaet/vedkommende hadde inngått virksomhet med tyskerne for å tjene penger, uten av virksomheten tjente norske interesser, ville den/de bli regnet som utilbørlig og videre kunne straffes. Dette var ett moment i de økonomiske sakene, og trengte ikke forekomme i alle sakene.¹⁴⁷

¹⁴³ Westlie, *NSB*, 145.

¹⁴⁴ Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*, 104–105.

¹⁴⁵ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 127–128.

¹⁴⁶ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 159.

¹⁴⁷ *Ibid.*

De forskjellige forholdene som ble vektlagt i totalbedømmelsen for sakene var:

- Om arbeidet var krigsviktig eller ikke. Arbeid med bygging av flyplasser, eller festningsanlegg ble sett på som mer krigsviktig, enn mer sivile former for arbeid som bygging av jernbane, veier eller kraftverk.
- Hadde den næringsdrivende/firmaet påtatt seg oppdrag frivillig og selv tatt initiativ, eller tatt på seg oppdraget pga. tvang.
- Hadde virksomheten påtatt seg arbeidet for å holde driften i gang, eller om selskapet var nyetablert og tok arbeid for å tjene penger under krigen.
- Tidspunktet for når oppdraget var påtatt. Her var det forskjellige sider som ble vektlagt. De som hadde påtatt seg oppdrag våren 1940 når kampene fortsatt fant sted, skulle få de strengeste straffene. En kartlegging av forholdene viste at det ikke lot seg opprettholde. I den første tid etter 9. april 1940 var det stor forvirring og motstandsviljen var svak. Tyskerne truet både kommunale og statlige myndigheter og deres krav måtte oppfylles. Påtalemyndighet og domstolene fant det ikke hensiktsmessig å straffe næringsdrivende som i forståelse med, eller etter anmodning fra myndigheter påtok seg arbeid/leveringer for tyskere. En strengere vektlegging av tidspunkt forekom i den senere delen av krigen da situasjonen var avklart og den nasjonale motstanden var etablert.¹⁴⁸

Det var vanskelig å trekke ut helhetlige kriterier som sammenfatter dommene i de økonomiske landssviksakene. Flere av sakene forekom ved en helhetsvurdering av flere forhold der ulike momenter ble tillagt større eller mindre vekt i vurderingen om virksomheten var utilbørlig eller ikke.¹⁴⁹ Dag Ellingsen vektlegger at momentene som ble vektlagt for å klassifisere forholdet om utilbørlig varierte fra sak til sak, og trengte ikke bare gjelde for sakene som kom for retten. Andenæs beskriver hvordan det var vanskelig å trekke grenser for når virksomheten var utilbørlig eller ikke. Flere av dommene som omhandlet økonomisk landssvik ble avsagt under dissens som betyr ikke enstemmig.¹⁵⁰ Det økonomiske oppgjøret møtte også på problemer når firmaets virksomhet skulle etterforskes. Politiet var ikke etter krigens slutt utrustet til å etterforske kompliserte økonomiske sider, og manglet god nok kjennskap til regnskap og forretningsliv. En annen side som gjorde det økonomiske oppgjøret

¹⁴⁸ Ibid. 159–160.

¹⁴⁹ Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*, 279.

¹⁵⁰ Ellingsen, *krigsprofittørene*, 127; Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 160.

vanskelig var at saker mot drapsmenn og torturister fikk høyere prioritet enn de økonomiske sakene.¹⁵¹ Dette viser til blant annet hvordan rettsoppgjøret påvirket de økonomiske landssviksakene ved at andre saker fikk høyere prioritet, og gjorde at de økonomiske sakene faktisk tok lang tid. Ellingsen fremhever dette momentet ved de økonomiske sakene.¹⁵² Som vist ovenfor var de økonomiske landssviksakene komplekse. En side som støtter opp om dette er hvordan det i 1953 var flere økonomiske landssviksaker oppe til Høyesterett.¹⁵³

Ketil Gjølme Andersen påpeker hvordan de som ble dømt tidlig i rettsoppgjøret generelt fikk strengere straffer enn de som ble dømt sent i oppgjøret. Dette viser til at tiden hadde mye å straffenivået i rettsoppgjøret, og dette gjaldt også for profitørsakene. Ellingsen vektlegger at hadde de mindre entreprenørene fått saken sin avgjort senere i oppgjøret ville også straffen vært mildere.¹⁵⁴ Videre fremhever Ellingsen f.eks. at en senere dom var en mildere dom fordi følelsene fra krigens start endret seg og at både politiet, rettsapparatet og befolkningen var klar til å legge krigen bak seg. Altså gjaldt disse sidene ikke bare for det økonomiske rettsoppgjøret, men også for oppgjøret generelt.¹⁵⁵

Det ble også en mildning av hvilke rettigheter som ble fradømt for de økonomiske landssvikere etter hvert som oppgjøret gikk. I starten av oppgjøret kunne ikke bare de økonomiske landssvikerne, men også andre landssvikere idømmes tap av stemmerett, yrke og mer. Ellingsen fremhever at det med en endring av landssvikloven fra 1949 gjorde at de som var dømt med lavere straffer, ble gitt tilbake sine politiske rettigheter. Dette gjaldt også for de økonomiske sakene. Om endringen forekom pga. en holdningsendring nevner ikke Ellingsen, men viser uansett tidsfaktoren for oppgjøret ved at oppgjøret ble moderert i dens senere år.¹⁵⁶

Erstatningsdirektoratet begynte sin virksomhet 19.mai 1945. Virksomheten til direktoratet var å spore opp enkeltpersoner verdier, sette i gang økonomiske sanksjoner ved bøter, inndragning, erstatning/omstøtelseskrav eller beslagleggelse av verdier. Inndragning av utilbørlig fortjeneste forekom både for NS medlemmer, privatpersoner og firmaeier. Dette viser at inndragning også forekom for det økonomiske landssviksakene.¹⁵⁷ Inndragning av

¹⁵¹ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 156–157.

¹⁵² Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 206.

¹⁵³ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 159.

¹⁵⁴ Andersen, *Flaggskip i fremmed eie*, bind 1, *Hydros historie 1905–2005*, 440; Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 143.

¹⁵⁵ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 206.

¹⁵⁶ *Ibid.* 128.

¹⁵⁷ Bue, «Det økonomiske oppgjøret», 169, 171–172; Borge og Vaale, *Grunnlovens, største prøve*, 69.

krigsfortjenesten, gjort av Erstatningsdirektorat, forekom også uten hensyn til at en straffesak var reist. Innkrevingen av fortjenesten kunne forekomme uten hensyn til om personen/personene var i stand til å tilbakebetale beløpet. Denne strenge linjen vedvarte helt frem til Høyesterett som med dom i 1949 begrunnet at inndragningen skulle forekomme innenfor rammene av hva den domfelte hadde mulighet for å gjøre opp for seg.¹⁵⁸ Det dette viser at oppgjøret ble preget av moderasjon, som er ett punkt siviløkonom Svein Bue også vektlegger i sin artikkel.¹⁵⁹ Det var også mildning i andre deler av den økonomiske delen av oppgjøret og viser at tidsaspektet hadde en del å si for dette. Baard Herman Borge og Lars-Erik Vaale viser til at bøter ble moderert under oppgjøret. Borge og Vaale mener at nedsatte eller ettergitte bøter før 1950 hadde lite og si, og ikke forekom pga. en holdningsendring i oppgjøret, men fordi flere ikke kunne betale. Etter 1950 ble flere bøter nedsatt eller ettergitt. Dette gjaldt for både de økonomiske sakene, men også andre landssviksaker.¹⁶⁰

Benådning var også noe som ble utvidet etter hvert og gjaldt også f.eks. for en profitørsak. Andenæs vektlegger at det senere i oppgjøret når holdningen hadde endret, muliggjorde moderasjon i oppgjøret ved bruk av benådning. Benådning forekom i sterkere grad fra 1948 og gjaldt da grupper som frontkjempere og Hirdens bedriftsvern. Etter hvert forekom benådninger for andre saker. Justis- og politidepartementet oppgir at det fra 1946–1957 forekom 2454 benådninger av frihetsstraff. I statistikken nevnes det ikke hvor mange av de økonomiske landssvikene som ble benådet, og gjør det vanskelig å si hvor mange faktisk ble benådet av disse sakene.¹⁶¹ På den andre siden ble faktisk Odd Grundt som ble dømt etter landssvikloven § 2 nr. 3 benådet for sin fengselsstraff i 1949, og viser til at benådning for en profitørsak faktisk forekom.¹⁶² Grunnlaget for benådningen for Grundt vil kapittel 4 ta nærmere opp.

Bruken av forelegg i rettsoppgjøret påvirket også oppgjøret med de økonomiske landssvikene. Som forklart tidligere i kapitlet søkte man under oppgjøret å effektivisere saksgangen ved å bruke forelegg i flere saker av mindre alvorlige tilfeller. Dag Ellingsen fremhever også dette aspektet med bruk av forelegg i mindre saker.¹⁶³ Statistisk sentralbyrå

¹⁵⁸ Bue, «Det økonomiske oppgjøret», 176–177.

¹⁵⁹ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 69; Bue, «Det økonomiske oppgjøret», 177.

¹⁶⁰ Borge og Vaale, *Grunnlovens største prøve*, 69–70.

¹⁶¹ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 249, 251; Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*, 413–414.

¹⁶² L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dokument fra Kgl. Justis- og politidepartement, datert til 23.11.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1

¹⁶³ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 130.

oppgir at det var 46 085 straffede ifra 1945–1952, og at det var 26 996 personer som fikk avgjort saken sin med forelegg. Det interessante aspektet som fremkommer i statistikken er at bruken av forelegg også påvirket det økonomiske oppgjøret. Dette vises ved at i alle de 3335 av de økonomiske sakene som ble straffet etter landssvikloven § 2 nr. 3 var det 2021 personer som fikk avgjort saken sin med forelegg.¹⁶⁴

Det hersket tvil under oppgjøret om hva som skulle vektlegges av utilbørlige momenter. Et av momentene omhandlet hvordan arbeid på jernbane/veier ble ansett som sivilt arbeid og ikke militært. I rettsoppgjøret var det stor uenighet om arbeid på veier og jernbane, som ble gjort under krigen, kunne klassifiseres som krigsviktig arbeid eller ikke. I juni 1945 under et kurs for de nye statsadvokatene vektla Andenæs hvordan byggingen av veier, og jernbane var av betydning for tyskerne under krigen, men også viktig for Norge. Ved dette fredet Andenæs dermed byggingen av veier og jernbane under okkupasjonen, uten videre drøfting i forhold til landssvikanordningen. Dermed ble arbeid på veier og jernbanearbeid ansett som sivilt istedenfor militært. Riksadvokat Sven Arntzen var enig i klassifiseringen som Andenæs vektla.¹⁶⁵

Ikke alle var enige med dette. Major Paal Frisvold poengterte i november 1946 hvordan arbeid ved jernbane og veier måtte betraktes som militært. Riksadvokat Aulie var enig i at arbeid på jernbane og veier ble ansett som militært. Aulies mening om arbeidet på vei og jernbane gjorde at han påanket en frifinnelse av Leif Nordman fra Salten herredsrett som fant sted i november 1946. Nordmann hadde arbeidet på Nordlandsbanen under krigen. Da saken kom for høyesterett i 1947 klassifiserte Høyesterett arbeidet til på Nordlandsbanen som krigsviktig i hans dom.¹⁶⁶ Høyesteretts definisjon av Nordlandsbanen fikk ikke noen betydning politisk eller historiefaglig. Altså ble aldri Høyesteretts karakteristikk av banen vektlagt i Landssvikutvalget fra 1955 over hvilke aspekter som hadde blitt vektlagt i økonomiske landssviksaker.¹⁶⁷ Det interessante aspektet her er hvordan arbeid på Nordlandsbanen ble betraktet som krigsviktig, til tross for Andenæs sin vektlegning om jernbanearbeid i 1945. I dommen til Odd Grundt ble arbeidet på Nordlandsbanen tillagt betydning et aspekt som oppgaven vil ta nærmere opp i kapittel 4.

¹⁶⁴ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 17, 56–57.

¹⁶⁵ Westlie, *NSB*, 139–140, 146.

¹⁶⁶ *Ibid.* 149–151.

¹⁶⁷ *Ibid.* 153.

2.4. Oppsummering

I dette kapitlet er det redegjort for rettsoppgjøret generelt, oppgjørets lovgrunnlag og det økonomiske oppgjøret. Det generelle rettsoppgjøret var i starten preget av en hard holdning ved vektlegging av harde straffer. Etter hvert som rettsoppgjørets holdning endret seg ble straffene mildere, inndringen av krigsfortjenesten ble mindre voldsomt i forhold til tidligere i oppgjøret og benådning forekom også i større grad. Blant annet gjaldt alle disse forholdene for de økonomiske sakene. Dette viser også at tiden hadde mye å si for oppgjøret, og påvirket hvordan straffene ble moderert etter hvert. Det var i tillegg andre områder som ble moderert etter hvert i oppgjøret som nedsettelse eller ettergivelse av bøter i oppgjørets senere år. Dette gjaldt for de økonomiske sakene også og viser til at tidsaspektet hadde mye å si for moderasjon. Til slutt er det verdt å nevne hvordan bruken av forelegg i oppgjøret også påvirket den økonomiske delen hvor det hele 2021 personer fikk sakene sine avgjort på denne måten.

Kapittel 3. Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S

Dette kapitlet gir en sammenfattet redegjørelse av Entreprenør Lies virksomhet under krigsårene. Kapitlet vil også redegjøre for tiltalen mot Entreprenør Lies ledere og foreleggene. Et annet aktuelt aspekt som vil vektlegges er hvorfor lederne valgte å samarbeide med tyskerne under okkupasjonen. Underproblemstillingene som kapitlet tar for seg er: *Hvorfor valgte firmaenes ledere å samarbeide med okkupasjonsmakten under krigen?* Den andre underproblemstillingen er: *I hvor stor grad ble firmaenes arbeid på Nordlandsbanen vektlagt når den utilbørlige virksomheten skulle defineres?* Dette kapitlet legger også grunnlaget for å kunne komparere landssviksakene når hovedproblemstillingen tas for i kapittel 5.

3.1. Virksomhet under okkupasjonen

Firmaet ble stiftet i slutten av 1938 under navnet «Entreprenør» Lie, Darre Nilsen og Senstad A/S. Senere i 1942 gikk firmaet under navnet Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S.¹⁶⁸ Entreprenør Lie ble stiftet av ingeniør Adolf Lie, Rolf Senstad og Nils Darre Nilsen.¹⁶⁹ Senstad gikk ut av firmaet i mai 1941, og Adolf Lie døde i juni samme år.¹⁷⁰ Firmaet ble i den første tiden ledet av Adolf Lie før han døde.¹⁷¹ Nils Darre Nilsen var født 1907 og Ingar Kristian Lie var født 1911.¹⁷² Entreprenør Lie hadde 10 styremedlemmer før 1942. Nils Darre Nilsen og Ingar Kristian Lie tok over aksjemajoriteten i firmaet i 1942 og Lie hadde da 338 av firmaets aksjer, Darre Nilsen hadde 361, mens Haarek Aakerøe hadde 1 aksje av totalt 700 aksjer.¹⁷³

Firmaet hadde rundt 1,8 millioner kroner i omsetning i 1939. Den totale omsetning var på 56 370 758,02 kroner fra 1939–1945. Totalt utgjorde 35 526 818, 46 kroner av omsetningen arbeid for tyskerne og 20 843 939, 56 kroner for norske arbeid. Firmaet tjente 4 706 767, 68

¹⁶⁸ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, oversiktsrapport av Roar W. Olson for firmaet Entreprenør Lie, datert til 19.2.1946, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, 1; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 128, datert til 30.8.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

¹⁶⁹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, rapport til norsk legasjon rettskontoret for Nils Darre Nilsen, dokument nr. 13 av 34, datert til 4.10.1944, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 1.

¹⁷⁰ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, oversiktsrapport av Roar W. Olson for firmaet Entreprenør Lie, datert til 19.2.1946, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, 1.

¹⁷¹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, dokument fra Høyesterettsadvokat Fred Von Krogh, dokument nr. 125, datert til 9.9.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

¹⁷² L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 134, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 133, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

¹⁷³ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, oversiktsrapport av Roar W. Olson for Entreprenør Lie, datert til 19.2.1946, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, 1.

kroner på tyskerarbeid og 480 249, 03 kroner før skatt på norske.¹⁷⁴ Det er usikkert om firmaet ble etterforsket i 1945 da flere dokumenter fra den tiden ikke påpeker det. Derimot er det et dokument i en oversiktsrapport avgitt av etterforsker Roar W. Olsson fra 19. februar 1946 som bekrefter hvordan firmaet, Ingar Kristian Lie og Nils Darre Nilsen har fått opprettet sak på seg og blir etterforsket. Arbeidstimene for firmaet ble mangedoblet under okkupasjonen. I 1940 var timeantallet på 1 408 318 mens det i 1941 hadde steget til 2 739 974. Fra 1942–1944 holdt arbeidstimene seg på over 1 million. Arbeidsstyrken til firmaet økte også. I 1939 hadde firmaet 190 menn i arbeid, 1940 var det 1047 og i 1941 var styrken oppe i 1473 arbeidere. Det var året som firmaet hadde flest arbeidere i arbeid. Fra 1942–1944 lå arbeidsstyrken på under 1000 personer.¹⁷⁵ Entreprenør Lie annonserte også i *Fritt Folk* 12. april 1941 som var en NS-avis under krigen.¹⁷⁶

Darre Nilsen rømte til Sverige oktober 1944 for å slippe unna å bygge bunker for tyskerne i Oslo, men Nilsen ble avvist som flyktning. Det ble også påstått inndragningskrav ovenfor firmaet på 1 335 900 kroner av dens fortjeneste fra krigen. Firmaet hadde i året 1939 et underskudd, overskudd i 1940–1941, 1942 hverken tjente eller tapte firmaet noe de hadde og et overskudd fra 1943–1945.¹⁷⁷ Nils Darre Nilsen var aldri medlem av NS.¹⁷⁸ Ettersom det ikke eksisterer et eget dokument på Ingar Kristian Lie, slik det gjør på Darre Nilsen for medlemskap i NS, er det vanskelig å si om Lie var medlem. Til tross for dette blir ikke Lie straffet for medlemskap i sitt forelegg, men jeg kan ikke trekke noen konklusjon om han var medlem av NS eller ikke.¹⁷⁹ Inntekten til Nils Darre Nilsen var i 1942 24 000 + 5276, 90 kroner i tantieme. Tantieme er overskuddet til ett selskap gitt som lønnstillegg til f.eks. ledere.¹⁸⁰ Dette vil si at han hadde en inntekt på 29 276, 9 kroner det året. I 1943 og 1944 var

¹⁷⁴ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, revisjonsberetning for Entreprenør Lie, dokument nr. 27, datert 2.7. 1945, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 1–2.

¹⁷⁵ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, oversiktsrapport av Roar W. Olson for Entreprenør Lie, datert til 19.2.1946, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, 1–2.

¹⁷⁶ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, oversiktsrapport av Roar W. Olson for firmaet Entreprenør Lie, datert til 19.2.1946, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, 3; Hjeltnes, «Fritt Folk», 124.

¹⁷⁷ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, oversiktsrapport av Roar W. Olson for firmaet Entreprenør Lie, datert til 19.2.1946, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, 4; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, revisjonsberetning for Entreprenør Lie, dokument nr. 27, datert 2.7.1945, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 2.

¹⁷⁸ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, NS-kartoteket, datert til august 1945, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, pag. 1.

¹⁷⁹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 124, datert til 30.9.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

¹⁸⁰ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, revisjonsberetning for Entreprenør Lie, dokument nr. 27, datert til 2.7.1945, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 3; Det norske akademis ordbok, «Tantieme».

inntekten på 24 000 kroner hvert år. Ingar Kristian Lie hadde i 1942 en inntekt på 20 000 kroner + 5276,90 for selskapets overskudd, og ga en samlet inntekt på 25 276,9 kroner det året. I 1943 og 1944 var inntekten hans på 20 000 kroner hvert år.¹⁸¹

Firmaet hadde en omfattende byggevirkosomhet under okkupasjonen. Firmaet arbeidet for det tyske flyvåpenet i 1940 på steder som Gardemoen og Hauer seter. Arbeidet gjaldt veiarbeid og bygging av jernbane fra Hauer seter–Gardemoen.¹⁸² Ved ett avhør av Nils Darre Nilsen fra 12.19.1944 fremkommer det at firmaet arbeidet på Skattøra i Tromsø 1940 for det tyske luftvåpenet.¹⁸³ Videre i avhøret fremkommer det at firmaet arbeidet med et handelsgymnas i Oslo samme år for tyskerne. Sommeren 1940 utførte Entreprenør Lie arbeid på strekningen Mosjøen–Elsfjord med tunnelsprenging og dette arbeidet ble utført for Kodeis.¹⁸⁴ Kodeis var den tyske myndigheten som styrte med jernbaner.¹⁸⁵ Andre arbeid på Nordlandsbanen fremkom fra 1941 på strekningen Elsfjord–Mo i Rana og var ferdig i 1942. Fra 1942 utførte firmaet oppdrag for tyskerne med tunneler Nord for Mo i Rana. Det ble også utført oppdrag på et kraftanlegg i Osa i Hardanger for Nordag i 1941, Lutvannet i Oslo høsten samme år for tyskerne og arbeid på Rygge flyplass i 1943.¹⁸⁶ Utover dette arbeidet jobbet Entreprenør Lie med byggingen av befestningsarbeid for OT i Haugesundområdet 1942. Oppdraget som forekom på Rygge flyplass var for Luftwaffe.¹⁸⁷ Avhør kan være problematisk å bruke. Til dette er det i avhøret til Darre Nilsen fra 1944 ifra Sverige et aspekt som ikke er korrekt. Ett eksempel på dette er hvilken tysk organisasjon firmaet arbeidet for på Rygge flyplass.¹⁸⁸ Som vist tidligere var arbeidet som ble utført på Rygge flyplass for Luftwaffe. Dette viser til kildeproblematikken ved å bruke avhør ved at opplysninger ikke er korrekt gitt. I ett dokument angående saken mot Darre Nilsen og Lie fra Erstatningsdirektoratet ble det påstått

¹⁸¹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, revisjonsberetning for Entreprenør Lie, datert 2.7.1945, dokument nr. 27, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 3.

¹⁸² L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 128, datert til 30.8.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 4.

¹⁸³ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, avhør av Nils Darre Nilsen, datert til 12.10.1944, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 1.

¹⁸⁴ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, avhør av Nils Darre Nilsen, datert til 12.10.1944, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 1; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Norges Statsbaner, datert til 25.03.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

¹⁸⁵ Ellingsve, *Nordlandsbanens*, 97.

¹⁸⁶ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Norges Statsbaner, datert til 25.03.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, avhør av Nils Darre Nilsen, datert til 12.10.1944, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 1–3.

¹⁸⁷ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 128, datert til 30.8.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 4.

¹⁸⁸ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, avhør av Nils Darre Nilsen, datert til 12.10.1944, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 1, 3.

inndragningskrav av deres fortjeneste i Entreprenør Lie. For Darre Nilsen var beløpet på 50 000 kroner og for Lie var beløpet på 42 000 kroner og for begge to til sammen på 87 630 kroner.¹⁸⁹

3.2. Tiltalen og foreleggene

I et dokument fra høyesterettsadvokat Riekeles fra 22. mars 1947 angående landssviksaken mot Entreprenør Lie, var det tvil om arbeidet på Nordlandsbanen kunne anses som utilbørlig. Riekeles hevdet at Darre Nilsen og Lie burde tiltales for utilbørlig virksomhet for fienden.¹⁹⁰ Tiltalebeslutningen mot firmaets ledere viste seg å mangle, men gjenpart av tiltalebeslutningen er gjengitt i deler i ett annet dokument.¹⁹¹ Som det ble redegjort for tidligere hadde Entreprenør Lie et styre og hva skjedde så med dem?

I ett dokument fra Oslo statsadvokatembete fra september 1950 kommer det frem at den 22.10.1948 ble Nils Darre Nilsen og Ingar Kristian Lie tiltalt for overtredelse av landssvikloven § 2 nr. 3. Dette bekrefter at det var kun de to som ble tiltalt for firmaets virksomhet. Firmaet fikk også et forelegg på 776 000 kroner der fortjenesten firmaet hadde hatt på tyskerarbeid ble inndratt og at forelegget om dette ble vedtatt. Selskapet ble avvirket kort tid etterpå. Aksjene i firmaet var verdiløse og både Lie og Darre Nilsens økonomiske stilling var dårlig. Videre fremhever samme dokument hvordan saken på dette tidspunktet av rettsoppjøret vil være av særlig interesse å få avsluttet, istedenfor å føre den for retten. Dokumentet nevner også hvordan firmaets i virksomhet i tiltalen anses som utilbørlig. Andre sider som trekkes frem er hvordan firmaets dårlige finansielle situasjon delvis skyldes beslag og den aktuelle landssviksaken mot dem.¹⁹² I ett annet dokument datert til 27. september 1950 fra Oslo statsadvokatembete vektlegges det hvordan saken ble avgjort med forelegg. Straffen de skulle få var en bot og tiltalen mot Lie og Darre Nilsen ble også trukket tilbake. Det vektlegges at mulige forhold knyttet til arbeidene på Nordlandsbanen ikke skal tas med i forelegget.¹⁹³ Dokumentet fra Oslo statsadvokatembete fra september 1950 viser til saken før

¹⁸⁹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, dokument av Erstatningsdirektoratet, datert til 11.9.1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 1.

¹⁹⁰ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, dokument fra høyesterettsadvokat R.A. Riekeles, dokument nr. 114, datert til 22.3.1947, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

¹⁹¹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, tiltalebeslutning av 22. 10.1948, dokument nr. 121, dokument mangler, datert til 21.1. 2014, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, pag. 1.

¹⁹² L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til september 1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 1–3.

¹⁹³ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til 27.9.1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 1–2.

ble bestemt at den skulle avgjøres med forelegg, og dokumentet datert til 27. september 1950 viser til saken mot lederne før forelegget var utsendt.¹⁹⁴

Ingar Kristian Lie fikk et forelegg med straff etter landssvikloven av 21. februar 1947 § 3 jfr. § 2 nr. 3. Dette vil si at Lie ble straffet for overtredelse av landssvikloven § 2 nr. 3 for utilbørlig virksomhet. Landssvikloven § 3 viser til straff som noen fikk for overtredelse av landssvikloven § 2 som kunne være fengsel, bot eller annen straff.¹⁹⁵ Grunnlaget for forelegget var at Lie hadde vært firmaets leder fra slutten av september 1944 til frigjøringen, og at firmaet frivillig hadde påtatt seg større byggearbeid for tyskerne under krigen. Firmaet hadde blant annet utført arbeid på Skattøra flyplass i Tromsø sommeren 1940 og andre arbeid i Nord-Norge. Arbeidet ble ledet av Lie fra ett av firmaets avdelingskontorer som befant seg i Tromsø. Samlet sum på arbeidene var på 8,9 millioner kroner. Videre trekker forelegget frem arbeidet for Nordag i 1941 og Osa kraftanlegg som hadde ett vederlag på 700 000 kroner, arbeidet i Bergen 1942, befestningsarbeidet for OT i Haugesund, og Rygge flyplass for Luftwaffe i 1943 som ga en samlet sum på 2 millioner kroner. Andre arbeid vektlegges som krigsviktig var arbeidene fra 1940 i Oslo og områdene rundt ved f.eks. bygging av tilfluktsrom i Stortingsgata 28, bunker på Holmenkollen, bygging av brakkeleir på Eidsvoll og Hovedøya. Arbeidet firmaet gjorde på Nordlandsbanen ble ikke tatt med i forelegget.¹⁹⁶ Lie fikk ikke inndratt inntekten sin. Firmaet fikk inndratt 776 892 kroner av dens krigsfortjeneste etter landssvikloven § 14, men hadde ikke penger til å dekke det. Lie fikk også trukket tilbake de rettigheter han hadde til sin polise i firmaet etter landssvikloven § 23, 1. ledd. Forelegget ble vedtatt 7. oktober 1950.¹⁹⁷ Beløpet i polisen var på 28 841, 30 kroner i 1945 og var en pensjonspolise.¹⁹⁸

Sentrale momenter i utilbørlighetsvurderingen som var tilstede i saken mot Lie var: arbeidets krigsviktighet, frivilligheten rundt oppdragene og tidspunktet for oppdraget – tidlig eller sent under okkupasjonen.

¹⁹⁴ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til september 1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til 27.9.1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480. Her vises det helheten av begge dokumentene.

¹⁹⁵ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 124, datert til 30.9.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1; Solem, *Landssviklova*, 30.

¹⁹⁶ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 124, datert til 30.9.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1, 4.

¹⁹⁷ Ibid. 2–3.

¹⁹⁸ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til 27.9.1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 2.

Momentet om frivilligheten rundt arbeidet er også tilstede i forelegget ved at Entreprenør Lie frivillig hadde påtatt seg større bygningsarbeid for tyske myndigheter under okkupasjonen. Forholdet om krigsviktigheten av arbeidene fremkommer ved arbeid på Skattøra og Rygge flyplass. Tidspunktene for oppdraget nevnes også i forelegget ved f.eks. arbeidet ble påtatt seg under okkupasjonen på Rygge flyplass i 1943.¹⁹⁹ Alle disse momentene gjorde at firmaets virksomhet ble ansett som utilbørlig. Lie fikk en bot på 10 000 som straff.²⁰⁰

Nils Darre Nilsen ble ved forelegg ilagt straff etter landssvikloven § 3 jfr. § 2 nr. 3, og som vil si at han også ble straffet for utilbørlig virksomhet. Grunnlaget for forelegget var at han fra april 1942 til september 1944 hadde vært firmaets leder før han flyktet til Sverige. Det ble vektlagt at firmaet frivillig hadde påtatt seg større byggearbeid for tyskerne, og at Darre Nilsen henvendte seg til tyske myndigheter og luftvåpenet i mai 1940, som igjen førte til utførelsen av en rekke arbeider. Av ulike arbeid som forekom var det blant annet veiarbeid, bygging av jernbane fra Hauer seter–Gardemoen og ett ammunisjonslager ved Hauer seter. I forelegget fremheves det at arbeidene der foregikk over et lengre tidsrom under Nilsens ledelse, og med nesten 400 arbeidere. Samlet vederlag utgjorde 9,5 millioner kroner. Andre sider som trekkes frem er ellers de samme som fremkommer i forelegget til Lie som arbeidet for A/S Nordag, Osa Kraftanlegg, OT i Haugesund, Rygge flyplass og mer. Nordlandsbanen er heller ikke tatt med i forelegget til Darre Nilsen.²⁰¹ Straffen var en bot på 10 000 kroner. Darre Nilsen fikk ikke inndratt sin inntekt. I tillegg kom det samme inndragningskravet mot Entreprenør Lie som nevnt i forelegget til Ingar Kristian Lie. Darre Nilsen fikk også trukket tilbake rettigheter til sin polise etter landssvikloven § 23,1 ledd. Forelegget ble vedtatt 7. september 1950.²⁰² Beløpet i polisen var på 29 359, 40 kroner i 1945 og var en pensjonspolise.²⁰³

Flere av forholdene som kunne medføre at virksomheten ble karakterisert som utilbørlig fremkommer også i forelegget til Darre Nilsen. Arbeidets frivillighet var tilstede ved at firmaet frivillig hadde påtatt seg større bygningsarbeid for tyskerne under okkupasjonen. Tidspunktet for oppdragene fremheves også som f.eks. arbeidet for A/S Nordag sommeren

¹⁹⁹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 124, datert til 9.30.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1, 4.

²⁰⁰ Ibid. 1–2.

²⁰¹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 128, datert til 30.8.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1, 4.

²⁰² Ibid. 2–3.

²⁰³ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til 27.9.1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 2.

1941 og arbeidet på Rygge flyplass i 1943. Forholdet om arbeidet var krigsviktig er til stede som f.eks. befestningsarbeid for OT i Haugesundområdet, arbeidet på Rygge flyplass og bygging av bunker på Holmenkollen.²⁰⁴

Etter at foreleggene ble vedtatt skulle landssviksaken mot lederne vært ferdig, men slik ble det ikke. I ett dokument fra Oslo statsadvokatembete datert til 2. november 1950 angående landssviksaken forklares det at foreleggene ble opphevet. Foreleggene ble opphevet for at nye forelegg skulle utferdiges der kravet om rettighetstapene til pensjon ikke var med.

Erstatningsdirektoratet skulle selv ta hånd om det spørsmålet.²⁰⁵ De andre foreleggene Darre Nilsen og Lie fikk hadde det samme innholdet som de første foreleggene, med samme lovtekst og boten på 10 000 kroner som straff. Foreleggene hadde ikke med kravet om pensjonene og inndragningskravet om krigsfortjenesten var også fjernet. Foreleggene ble vedtatt 6. november 1950. Hvorfor inndragningen av fortjenesten er tatt vekk er vanskelig å gi svar på, siden ingen av de nye foreleggene sier hvorfor dette er tatt vekk.²⁰⁶ Ved de nye foreleggene var en nesten fem års landssviksak mot lederne avsluttet fra de ble etterforsket i februar 1946.

Saken mot lederne er et godt eksempel hvordan tidsaspektet preget oppgjøret, og er i tråd med Figueiredo sin teori om *det selvkorrigerende oppgjør*. For det første viser landssviksaken mot Nils Darre Nilsen og Ingar Kristian Lie hvordan oppgjøret ble korrigert etter hvert ved vektlegging av mildere straff. I ett dokument fra Oslo statsadvokatembete fra september 1950 fremheves det hvordan saken mot lederne ikke burde føres for retten på et så sent tidspunkt i oppgjøret. Dokumentet fremhever også hvordan fengselsstraff ikke burde brukes ovenfor lederne. På den ene siden viser dette til hvordan straffene ble korrigert senere i oppgjøret og hvordan opinionen hadde endret seg og muliggjorde mildere straffer.²⁰⁷ Det klareste eksempel på at straffen ble korrigert for denne saken er fremkommer i et annet dokument fra Oslo statsadvokatembete datert til 27. september 1950. Dokumenter viser hvordan saken mot

²⁰⁴ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 128, datert til 30.8.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1, 4.

²⁰⁵ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til 2.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, pag. 1–2; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, dokument fra Erstatningsdirektoratet, datert til 30.10.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, pag. 1.

²⁰⁶ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 133, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 134, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053. Her vises det helheten av begge foreleggene.

²⁰⁷ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til september 1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 2–3.

lederne ble avgjort med forelegg og straffen de skulle få var en bot på 10 000 kroner.²⁰⁸

Saken viser også hvordan begrensninger i oppgjøret som knapphet på tid kom mer til syne. I ett dokument fra september fra Oslo statsadvokatembete vises det til at f.eks. firmaets finansielle stilling skyldes blant annet landssviksaken mot firmaets ledere hadde tatt tid.²⁰⁹

Tidligere i teksten ble det nevnt hvordan firmaet var i en dårlig økonomisk posisjon, til dette viser det seg at firmaet eksisterte ikke lenger i 1951.²¹⁰

3.3. Motivene for samarbeid

Det ingen tvil om at firmaet samarbeidet økonomisk under krigen med tyskerne siden firmaet hadde hatt tyskerarbeid under krigen på 35 526 818, 46 kroner. Samarbeidet begge lederne drev med var utilbørlig fordi lederne fikk straff for å ha drevet utilbørlig virksomhet med tyskerne under krigen. Men hvorfor valgte lederne å samarbeide med tyskerne under krigen og hva var motivene for å gjøre dette? Slik det ble redegjort ovenfor ble det ikke brukt tvang når firmaenes ledere valgte å inngå samarbeid med tyskerne under okkupasjonen. Dette gjør at man kan utelate den tvangsbaserte formen for kollaborasjon som motiv for at firmaets ledere valgte å samarbeide med tyskerne under krigen. Aspektet underbygges videre i forelegget til Nils Darre Nilsen der firmaet frivillig påtok seg større byggearbeid for tyskerne. Den samme formuleringen fremkommer også i forelegget til Ingar Kristian Lie og underbygger dette aspektet ytterligere. Dette viser også at firmaet drev med frivillig kollaborasjon.²¹¹

Selv om foreleggene vektlegger at tvang ikke forekom under okkupasjonen for firmaet er ikke dette helt riktig, fordi firmaet faktisk ble utsatt for tvang. Her er det verdt å nevne at tvang faktisk forekom ovenfor selskapet under krigen av tyskere. I ett dokument fra høyesterettsadvokat Fred von Krogh 5.10. 1948 tilføyer Krogh noe til utkastet av tiltalebeslutningen. Dokumentet viser til at arbeidet som foregikk på Rygge flyplass ikke var påtatt frivillig, med ble tvunget etter militær ordre av tyskerne.²¹² Dette viser at det forekom

²⁰⁸ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til 27.9.1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 1.

²⁰⁹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til september 1950, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, pag. 3.

²¹⁰ Bassøe, *Ingeniørmatrikkelen*, 95.

²¹¹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 134, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 133, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

²¹² L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, dokument fra høyesterettsadvokat Fred von Krogh, dokument nr. 117, datert til 5.10.1948, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1, 4.

tvangsbasert samarbeid og kan belyses ved ett sitat fra samme dokument: «Firmaet påtok seg ikke dette arbeid frivillig. De ble tvunget til det, og endel av firmaets arbeidere ble flyttet dit etter militær ordre, etterat firmaet gjennom lengere tid hadde unnslått seg for å påta seg arbeidet på Rygge.»²¹³.

Heller ikke den pragmatiske kollaborasjonen er dekkende til å besvare motivet for samarbeid med tyskerne under krigen. Firmaet hadde ikke et minimum med samarbeid med tyskerne, men samarbeidet veldig mye. Dette vises ved at firmaet hadde flere oppdrag for tyskerne med byggingen av jernbanestrekningen Hauer seter–Gardemoen, befestningsarbeid for OT og arbeidet på Rygge flyplass.²¹⁴ Den interessemaksimerende formen for kollaborasjon er det mest dekkende begrepet til å beskrive formen for kollaborasjon firmaets ledere drev. Firmaets ledere hadde under krigen både utvidet sin arbeidsstyrke og tatt flere større bygningsoppdrag for tyskerne. Motivene for at lederne valgte på vegne av firmaet å samarbeide med tyskerne var for å styrke firmaets økonomiske posisjon gjennom samarbeid. Disse sidene underbygges i revisjonsberetning fra 1945 der firmaet hadde en fortjeneste før skatt på 4 706 767, 68 kroner for tyskerarbeid under krigen.²¹⁵ På den andre siden understøttes denne påstanden videre med ved at antall arbeidere økte fra 190 mann i 1939 til hele 1473 mann i 1941, og hadde i 1942 842 arbeidere og i 1943 770. Dette viser at lederne valgte å samarbeide blant annet med tyskerne under krigen for videre forbedre firmaets posisjon gjennom samarbeid med dem.²¹⁶ Disse momentene understøttes videre i forelegget til Nils Darre Nilsen som fra 1940 tok arbeid for tyske myndigheter på steder som blant annet Gardemoen og Hauer seter. Firmaet hadde på disse arbeidene, men også andre en arbeidsstyrke på opptil 400 mann som ga en samlet sum på 9,5 millioner kroner.²¹⁷

Det var lederne som styrte virksomheten til firmaet under det meste av okkupasjonen og som vektla hvilke arbeid som skulle tas. Disse aspektene underbygges i forelegget til Nils Darre Nilsen der det fremheves at han var selskapets leder og styrte virksomheten fra april 1942 til

²¹³ Ibid. 4–5.

²¹⁴ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 134, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 4.

²¹⁵ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, revisjonsberetning vedrørende Entreprenør Lie, dokument nr. 27, datert 2.7.1945, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 2.

²¹⁶ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, oversiktsrapport av Roar W. Olson for firmaet Entreprenør Lie, datert til 19.02.1946, mappe, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0052/0480, 2.

²¹⁷ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 134, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 4.

september 1944. Derimot styrte Ingar Kristian Lie driften fra september 1944 frem til frigjøringen.²¹⁸

Om lederne drev med interessemaksimerende kollaborasjon for å øke deres egen økonomiske vinning er vanskelig gi et svar på ettersom f.eks. en revisjonsberetning fra 1945 ikke gir et godt svar på dette. I revisjonsberetningen oppgis ikke lønn for årene før 1942 og viser heller ikke til lønn utenom årene 1942–1944. Lønningen er også stabil i disse årene foruten i 1942 der de fikk tantieme i tillegg til den faste lønningen. For å kunne gi ett svar på lederne drev med samarbeid for å øke sin egen fortjeneste er det nødvendig med opplysninger for årene før 1942. Siden opplysninger om slike forhold mangler er det vanskelig å gi ett svar på om lederne drev med interessemaksimerende samarbeid for å øke deres egen økonomiske fortjeneste.²¹⁹

3.4. Oppsummering

Entreprenør Lie hadde en omfattende virksomhet under krigen. Firmaet arbeidet blant annet på Nordlandsbanen, Skattøra flyplass, Rygge flyplass, for Nordag og mer. Firmaets ledere valgte å samarbeide økonomisk under okkupasjonen for å tjene penger og forbedre firmaets posisjon gjennom samarbeidet med tyskerne. Om lederne drev med interessemaksimerende kollaborasjon for å øke sin egen personlige inntekt er vanskelig å besvare. Det var firmaets ledere som styrte driften og hvilke oppdrag som ble tatt under okkupasjonen. Det forekom ikke bruk av tvang slik som foreleggene påpeker, men dette blir heller ikke helt rett siden firmaet faktisk ble utsatt for tvang under okkupasjonen. Som vist tidligere i kapitlet ble firmaet tvunget til å utføre arbeidet på Rygge flyplass for tyskerne. Hvorfor dette momentet ikke ble tatt med i forelegg er i og for seg ett interessant aspekt. På den andre siden viser dette til at samarbeidsmotivene ikke var fastsatt, men var preget av flere motiver. Landssviksaken mot lederne av firmaet var omfattende. Både Nils Darre Nilsen og Ingar Kristian Lie ble først tiltalt etter landssvikloven § 2 nr. 3, for senere få trukket tiltalen tilbake. Saken ble aldri ført for retten og ble avgjort med ett forelegg. Det at tiltalen ble trukket tilbake er interessant og viser ett unikt aspekt med saken mot lederne.

²¹⁸ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Nils Darre Nilsen, dokument nr. 134, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1; L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, forelegg til Ingar Kristian Lie, dokument nr. 133, datert til 4.11.1950, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0053, 1.

²¹⁹ L-sak nr. 5327, Oslo politikammer, revisjonsberetning for Entreprenør Lie, dokument nr. 27, datert 2.7.1945, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Dd/L0055, 3.

Det hersket tvil om Nordlandsbanen først skulle bli vektlagt i saken mot lederne av firmaet, men banen ble ikke tatt med i den utilbørlige vurderingen i foreleggene deres. Det var heller andre momenter som arbeid på flyplasser, bunker og mer som ble vektlagt. Saken mot lederne tok nesten 5 år før den var ferdig avgjort, som i og for seg er ganske lenge.

Kapittel 4. A/S Konstruksjon

Dette kapitlet vil først ta for seg firmaets virksomhet under krigen, tiltalen, dommen mot Odd Grundt, benådningssøknaden og grunnlaget for samarbeid. Kapitlets ene problemstilling er: *Hvorfor valgte firmaenes ledere å samarbeide med okkupasjonsmakten under krigen?* Og den andre er: *I hvor stor grad ble firmaenes arbeid på Nordlandsbanen vektlagt når den utilbørlige virksomheten skulle defineres?* Problemstillingene vil være vinklet inn mot A/S Konstruksjon. Denne delen av oppgaven legger også grunnlaget for å komparere oppgavens landssviksaker i kapittel 5.

4.1. Virksomhet under okkupasjonen.

A/S Konstruksjon ble stiftet i 1918, Odd Grundt født 1891, var leder for firmaet fra 1935.²²⁰ A/S Konstruksjon var da i en dårlig finansiell situasjon, men klarte i løpet av den gode økonomiske situasjonen på slutten av 1930-årene å bringe selskapet opp i en god finansiell situasjon i slutten av 1939. Firmaet hadde da en omsetning på rundt 8 millioner kroner.²²¹ Ved utbruddet av andre verdenskrig deltok Grundt, som da var ulønnet major, i kampene mellom april og mai måned 1940. Grundt deltok i kampene i Sør-Trøndelag mot tyskerne. Grundt klarte å komme seg unna krigsfangenskap og tok opp sin stilling som leder av A/S Konstruksjon rundt 10.mai 1940. Odd Grundt eide 306 av 400 aksjer i firmaet.²²² Grundt var aldri medlem av NS.²²³

A/S Konstruksjon hadde en omfattende virksomhet under krigen. Firmaet arbeidet i 1940 på Fornebu flyplass for tyskerne og firmaet hadde arbeidet der før okkupasjonen. A/S Konstruksjon arbeidet også fra mai 1940 med bygging av brakker og lagerskur for Luftwaffe på Sjursøya ved Oslo, og oppdraget ga en omsetning på nesten én million kroner.²²⁴ Oppdraget var ferdig i starten av 1941. Fra juni 1940 til våren 1943 jobbet firmaet for Luftwaffe med bygging av flyhaller ved Mandal, Kjevik, og Sola. Utover dette arbeidet firmaet på Dombås fra august 1940 til våren 1942 for Wehrmacht med bygging av

²²⁰ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, Erstatningsdirektoratet, datert til 10.11.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, 1; L-sak nr.3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Grundt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 1.

²²¹ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 191; L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 6.

²²² Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 191–192.

²²³ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, NS-kartotek, datert til 23.8.1945, boks 1, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0782, pag. 1.

²²⁴ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 192.

militærbrakkeleir, vei og planeringsarbeid – hvor Wehrmacht var det tyske militære i Norge.²²⁵

I tillegg til disse arbeidene bygget firmaet brakker for Luftwaffe på Lahaugmoen fra august 1940 til desember 1941, og bygging av blant annet flyhall på Lista fra april 1941 til sommeren 1943. Videre drev firmaet med bygging fra august 1941 til høsten 1943 med blant annet veier på Voje, grunnmur og tilfluktsrom ved Mandal for Wehrmacht. Fra oktober 1940 til desember 1943 drev firmaet med både tunnel og planeringsarbeid på Nordlandsbanen ved strekningen Finneidfjord–Mo i Rana og senere ved Rusånes. A/S Konstruksjon drev også med ombyggingsarbeid på Rørosbanen med et spor ved Drøyliene. Dette arbeidet ble utført for Wehrmacht.²²⁶ Omsetningen for firmaet under okkupasjonen var på hele 52 millioner kroner for tyskerarbeid, der fortjenesten var på 4 millioner kroner. Summen for de norske arbeidene var på rundt 14 millioner kroner.²²⁷

Arbeidstimene til A/S Konstruksjon økte under okkupasjonen. I 1939 lå arbeidstimene på 250 499 timer, og hadde økt til 1 878 652 timer i 1940. Toppåret for arbeidstimene var i 1941 med 4 217 120, og i 1942 og 1943 holdt arbeidstimene seg på over én million. Arbeidsstyrken ble også utvidet i løpet av okkupasjonen ved f.eks. arbeidet på Dombås fra august 1940 til våren 1942. Totalt hadde firmaet rundt 1 700 arbeidere der.²²⁸ Firmaet fikk også forelegg 16. januar 1942 fra Priskontrollen fordi A/S Konstruksjon hadde tatt en for høy fortjeneste på tyskerarbeid. Boten var på 50 000 kroner og selskapet fikk inndratt 800 000 kroner.²²⁹ I årene 1940 og 1941 hadde firmaet annonsert i *Fritt folk* og *Deutsche Zeitung*. Zeitung var en tysk dagsavis i Norge under okkupasjonen.²³⁰ Firmaet sluttet å ta nye oppdrag i 1941, men de arbeidene som da var i gang var av stor størrelse. De siste arbeidstimene for tyskerne ble utført september 1943. Grunnt satt i 1943 til 1945 i fengsel for å ha deltatt i motstandsarbeid,

²²⁵ L-sak nr. 3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Gruntdt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 2; Fjørtoft, «Wehrmacht», 446.

²²⁶ L-sak nr. 3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Gruntdt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 2–3.

²²⁷ Ellingsen *Krigsprofitørene*, 192; L-sak nr. 3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Gruntdt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 1.

²²⁸ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, Erstatningsdirektoratet, datert til 10.11.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, 1; L-sak nr. 3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Gruntdt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 2.

²²⁹ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, Erstatningsdirektoratet, datert til 10.11.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, 1.

²³⁰ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 192–193; Nøkleby, «Deutsche Zeitung», 71.

og satt da i tysk krigsfangenskap frem til mai 1945.²³¹ I ett oversiktsdokument over landssviksaken mot A/S Konstruksjon nevnes det at han satt som krigsfange i Tyskland, men hvor i Tyskland spesifiserer ikke dokumentet.²³² Den årlige inntekten til Grundt før krigen var 12 000 kroner og det som han fikk i tantieme, men under krigen var hans inntekt på 20 000 kroner hvert år.²³³

Det ble også påstått inndragning av firmaet fortjeneste for tyskerarbeid på 3 310 000 kroner. Odd Grundt hadde i årene mellom 1940 og 1943 hatt en inntekt på 48 000 kroner, 79 500 kroner i tantieme og ett aksjeutbytte på 30 800 kroner som til sammen utgjorde 158 300 kroner. Inndragningskravet mot Grundt omhandlet hans tantieme og aksjeutbytte som ble satt til 75 000 kroner.²³⁴ I styret til selskapet satt også regjeringsadvokat Henning Bødtker.²³⁵

4.2. Tiltalen

Odd Grundt ble tiltalt 30. mai. 1947 etter straffeloven § 86, jfr. midl. lov av 13. desember 1946 nr. 26 og landssvikloven § 60. Grundt ble tiltalt fordi han hadde vært leder for A/S Konstruksjon og hadde drevet virksomhet for tyskerne fra mai 1940 til desember 1943. Grundt hadde også på vegne av seg selv og styret satt i gang arbeidene. Vederlaget for firmaets arbeid for tyskerne utgjorde 52 millioner kroner og for norske arbeid på rundt 14 millioner kroner. Både arbeiderstyrken og arbeidstimene var blitt mangedoblet. Tiltalen spesifiserer bare tyskerarbeid og ikke de norske.²³⁶ Av de ulike oppdragene som fremkommer av tiltalen er bygging av brakker/lagerskur for Luftwaffe på Sjursøya, bygging av militærbrakker på Dombås for Wehrmacht, flyhall for Luftwaffe på Lista og tunnel- og planeringsarbeid på Nordlandsbanen for Wehrmacht. Også krigsprofitten ble påstått inndratt etter landssvikloven § 14 jfr. straffeloven § 36. Grundt ble ansett som solidarisk ansvarlig for firmaet etter landssvikloven § 15 andre ledd.²³⁷ Landssvikloven § 15 andre ledd viser at

²³¹ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 193; L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, benådningssøknad fra Odd Grundt for frihetsstraffen, datert til 21.12.1948, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 1.

²³² L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, oversikt over landssviksak nr. 7888, dokument nr. 65, ikke datert, boks 2, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0783, 5.

²³³ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 6.

²³⁴ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, Erstatningsdirektoratet, datert til 10.11.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, 2–3, 5.

²³⁵ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, benådningssøknad fra Odd Grundt for frihetsstraffen, datert til 21.12.1948, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 3.

²³⁶ L-sak nr. 3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Grundt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 1–3.

²³⁷ L-sak nr. 3572, Oslo politikammer, tiltalebeslutning mot Odd Grundt, datert til 30.5.1947, boks 3, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0784, pag. 2–3.

gjerningsmannen skulle stå til ansvar for f.eks. hele firmaet og de han hadde representert, og måtte svare for alle når en inndragning forekom.²³⁸

Det interessante aspektet som fremkommer i tiltalen mot Grundt er hvordan han ble tiltalt etter straffeloven § 86 og ikke etter landssvikloven. Dette aspektet viser hvordan oppgjørets strengere bestemmelse ble anvendt fordi han hadde mer å svare for. Andenæs fremhever lovens strengere bestemmelse, straffeloven § 86 også ble anvendt på profitører.²³⁹

4.3. Dommen til Odd Grundt

Rettsaken mot Grundt varte fra 5. april til 30. april 1948.²⁴⁰ I dommen til tiltalte fremhevet retten hvordan A/S Konstruksjons virksomhet og Grundts tilknytning til dette ble sett på som utilbørlig, og rettstridig bistand til fienden. Grundt hadde i et brev fra 22.mai 1940 tilbudt seg å gjøre tjeneste for tyskerne, og kort tid etterpå utførte selskapet arbeid på forskjellige flyplasser. Retten fremhevet hvordan Grundt ikke gjorde forsøk på å unngå arbeid, til tross for at han hadde militær bakgrunn, og visste hvor stor rolle det tyske flyvåpenet spilte i kampene. Andre sider som ble fremhevet var hvordan arbeidene på blant annet flyplassene ble akseptert for å komme i gang med arbeidene så raskt som mulig. Grundt tok utenom jernbanearbeidene ikke kontakt med styret av firmaet for arbeid under okkupasjonen.²⁴¹

Spørsmålet om utilbørligheten rundt arbeidene måtte ellers ses i relasjon til de første oppdragene firmaet tok på Sjursøya og flyhallene for tyskerne.²⁴² Her viste retten til arbeidene for tyskerne rundt mai 1940 på Sjursøya med byggingen av lagerskur, og kort tid etterpå arbeidene med flyhallene på Kjevik, Mandal og Arendal i slutten av mai 1940. Oppdraget på Kjevik og Mandal kom i gang i starten av 1940, mens arbeidet i Arendal ble det ikke noe av. Det ble heller til at firmaet fikk oppdrag om utføre arbeid med flyhaller på Sola i slutten av juli.²⁴³

Firmaet og Grundt måtte bedømmes som en helhet. Retten viste blant annet til Dombås-kontrakten, og at tiltalte ikke prøvde å komme seg unna arbeidet og at arbeidet var stort. Videre ble det vektlagt at firmaet hadde tjent mye på arbeidet og at de fikk bøter og

²³⁸ Solem, *Landssviklova*, 52.

²³⁹ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 127–128.

²⁴⁰ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 1; L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, rettsdokument, datert til april 1948, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

²⁴¹ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 23–25.

²⁴² *Ibid.* 26.

²⁴³ *Ibid.* 9–11.

inndragning på 850 000 kroner. Jernbanearbeidene ble tatt på mer eller mindre frivillig basis med styrets tilslutning, men hadde ikke den samme utpregede militære siden ved seg som andre arbeid firmaet gjorde. Andre momenter som ble vektlagt var jernbanen på strekningen Mosjøen–Fauske–Mo i Rana. Dette ble av retten betegnet som *Deutsche Wehrmachts nyanleggsstrekninger* og viktig for tyskernes strategiske posisjon i landet. Retten mente at slikt arbeid var mer sivilt og at arbeidene ikke isolert sett ble ansett som utilbørlig. Siden firmaet hadde påtatt seg dette oppdraget, og var i gang med annet arbeid av stor størrelse, ble også firmaets arbeid på Nordlandsbanen ansett som utilbørlig. Grundt oppsøkte selv tyskerne mot slutten av 1940 om arbeid på Nordlandsbanen, og det ble vektlagt hvordan han grep sjansen for å tjene penger.²⁴⁴

Virksomheten til A/S Konstruksjon var rettstridig bistand etter straffeloven § 86. De subjektive betingelsene for straff ble ansett til å være tilstede.²⁴⁵ Subjektive betingelser menes med betingelser som må tilstede for å kunne straffes.²⁴⁶ De subjektive betingelser kan være at handlingen ble gjort med vilje/viten eller kanskje med hensikt.²⁴⁷ Retten fremhevd hvordan jernbanearbeidene som ble tatt for tyskerne var strategisk viktig, og hvordan Grundt trolig visste at arbeidet var viktig siden han hadde militær bakgrunn. Det blir videre påpekt hvordan forholdet til Grundt ikke var så alvorlig slik at han burde få straffen utmålt etter straffeloven § 86, men heller fikk straffen utmålt etter landssvikloven § 2 nr. 3.²⁴⁸

Andre sider som behandles i dommen er hvordan firmaet ble presset til å ta arbeid på Fornebu. Det var kun i brevet fra 22. mai 1940 og jernbanearbeidene hvor Grundt selv tok initiativ. Retten påpekte hvordan Grundt etter sommeren 1941 bare påtok seg noen arbeid av begrenset størrelse. Fra 1942 prøvde firmaet å avvikle fiendtlige arbeid, men det tok lang tid. Arbeidene på Sola var avviklet i starten av 1943, på Lista sommeren 1943 og ved Nordlandsbanen i desember 1943. Firmaet fikk også inndratt 1,8 millioner kroner av sin fortjeneste på tyskerarbeid og Grundt ble ikke gjort solidarisk ansvarlig for beløpet. Grundt fikk inndratt sitt aksjeutbytte og tantieme som var beregnet til 75 000 kroner.²⁴⁹

²⁴⁴ Ibid. 26, 28–29.

²⁴⁵ Ibid. 30.

²⁴⁶ Gulbrandsen og Hoffmann, *Juridisk leksikon*, 231.

²⁴⁷ Ibid. 90–91, 256.

²⁴⁸ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 30.

²⁴⁹ Ibid. 30–31, 37–38.

Odd Grundt ble dømt etter landssvikloven § 2 nr. 3, jfr. § 3, jfr. strfl. §§ 62 og 86 til 1 års fengsel, og fikk en bot på 250 000 kroner, tap av rettigheter etter landssvikloven § 10 nr. 1 og 2 for 10 år, og mistet retten til å ha sin ulønnede majorstilling for alltid. A/S Konstruksjon fikk inndratt 1,8 millioner kroner og Odd Grundt fikk inndratt 75 000 kroner hjemlet i landssvikloven § 15 og straffeloven § 36.²⁵⁰ Etter landssvikloven § 10 nr. 1 og 2 mistet Grundt stemmeretten og retten til å gjøre tjeneste i forsvaret for 10 år.²⁵¹ Grundt ble dømt 30. april 1948 i Oslo byrett og inndragningen mot selskapet er av samme dato.²⁵²

I helhetsvurderingen av virksomheten var flere av de kjente momentene drøftet i dommen. Arbeidene på flyplasser med byggingen av flyhaller for tyskerne var viktig. Også momentet om frivilligheten var tilstede. Grundt ble tvunget til å påta seg kontrakten for arbeidet på Dombås, men retten la vekt på at han ikke hadde gjort noe forsøk på å komme seg unna arbeidet. På den andre siden var forholdet om å ta på seg oppdrag med ønske om økonomisk vinning til stede, og arbeidet på Dombås ga stor fortjeneste. Dette førte til bøter og inndragning. Arbeidene på Nordlandsbanen ble tatt frivillig av Grundt med styrets tilslutning, og som viser at Grundt selv tok initiativ til arbeidet. Dette punktet viser også til at firmaet tok mer sivilt arbeid som arbeid på jernbane. Momentet om tidspunktet for oppdragene var tilstede ved at firmaet tok arbeid på Nordlandsbanen allerede i 1940. Det samme gjelder spørsmålet om firmaet påtok seg arbeid for å holde firmaet i gang, noe som var tilfelle for arbeidet med Nordlandsbanen. Disse momentene gjorde at virksomheten til firmaet under okkupasjonen ble ansett som utilbørlig.²⁵³

I en benådningssøknad fra Grundt vises det til at etter han slapp ut fra krigsfangenskap i mai 1945, ble han kort tid etterpå etterforsket. Saken mot Grundt slik han nevner varte i nesten 3 år fra han ble etterforsket til han ble dømt i april 1948. Benådningssøknaden nevner ikke eksakte datoer som gjør det vanskelig å gi et helt nøyaktig tidsaspekt for landssviksakens lengde.²⁵⁴

²⁵⁰ Ibid. 39.

²⁵¹ Solem, *Landssviklova*, 37–38.

²⁵² L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, doms utskrift til Odd Grundt, datert til 23.6.1948, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1; L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, doms utskrift til A/S Konstruksjon, datert til 23.6.1948, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

²⁵³ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 26, 28–30.

²⁵⁴ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, benådningssøknad fra Odd Grundt for frihetsstraffen, boks 4, datert til 21.12.1948, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 1.

Styret i A/S Konstruksjon ble også etterforsket av politiet, men saken ble henlagt. Regjeringsadvokat Bødtker slapp unna rettslig forfølgning.²⁵⁵ I dommen til Grundt fremhevet retten hvordan riksadvokaten hadde henlagt saken mot styret og bekrefter dette forholdet.²⁵⁶ Én side som ikke nevnes i boken til Bødtker *En advokat forteller* fra 1970 er hvordan alle vervene Bødtker hadde i styret ikke er med. Pryser påpeker at dette var fordi Bødtker hadde nettverket sitt på plass.²⁵⁷ I dommen til Grundt ble ikke Nordlandsbanen ansett som militært, men det ble vektlagt hvordan hans arbeid på Nordlandsbanen ble ansett som ett moment av betydning for at virksomheten ble ansett som utilbørlig. Dette er likevel ett interessant aspekt ved dommen.²⁵⁸

4.4. Benådningssøknaden

Benådning av straff forekom i enkelttilfeller når sykdom eller andre tungtveiende grunner gjorde seg gjeldende. Justis- og Politidepartementet oppgir følgende grunner for benådning av f.eks. frihetsstraff: tidlig og streng dom, høy alder og sykdom, langvarig krigsfangenskap og vanskelige familieforhold. Andre grunner som oppgis er alvorlig sykdom eller invaliditet, kortere straffer på 1 år/under som ikke var hensiktsmessig å gjennomføre sent i oppgjøret og gjaldt spesielt for årene 1949 og 1950. Benådning kunne også forekomme ved en kombinasjon av forholdene tidlig og streng dom, alvorlig sykdom og invaliditet og vanskelige familieforhold.²⁵⁹

Grundt søkte 21. desember 1948 om benådning for fengselsstraffen på 1 år som han ble dømt til ved Oslo byrett 30. april 1948. I benådningssøknaden fremstår Grundt som en nedbrutt mann. Grunnlaget han søkte benådning for var at han satt i krigsfangenskap fra 1943 til mai 1945, landssviksaken mot han og beslagleggelsen av firmaet.²⁶⁰ Ellingsen vektlegger også at Grundt søkte benådning for blant annet krigsfangenskapet, landssviksaken mot han og

²⁵⁵ Karlsen, *Profitørene*, 126–128.

²⁵⁶ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 26.

²⁵⁷ Pryser, «Anmeldelse om profitører».

²⁵⁸ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 28–29.

²⁵⁹ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 251; Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppjøret*, 416–417.

²⁶⁰ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, benådningssøknad fra Odd Grundt for frihetsstraffen, datert til 21.12.1948, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 4.

beslagleggelsen av hans firma.²⁶¹ I en ny benådningssøknad datert til 16. juli 1949 søkte Grundt på nytt om benådning for fengselsstraffen fordi hans forrige søknad var blitt avslått.²⁶² Grundt ble benådet for fengselsstraffen 11. november 1949 etter reglene i straffeloven §§ 52–54 med en prøvetid på tre år fra benådningsdatoen. Det kommer også frem at Grundt bes gjort kjent med straffeloven § 53 a og b.²⁶³ Dette vil si at benådningen var betinget – som forklares ved at en straffedømt helt eller delvis fritas for å sone straffen på visse vilkår. Ett av vilkårene for Grundt var at benådningen hadde en prøvetid på 3 år.²⁶⁴ Straffeloven § 53 a viser til hvordan nye straffbare handlinger gjort i prøvetiden kunne føre til at straffen likevel måtte fullbyrdes. Straffeloven § 53 b viser til at om det ikke innen 1 år etter prøvetidens utløp blir truffet en avgjørelse som bestemmer, eller har til følge at en utsatt straff skal fullbyrdes, anses den som bortfalt.²⁶⁵ Det vil si at Grundt ikke kunne gjøre en straffbar handling i prøveperioden for benådningen. Benådningen må ses på som en del av saken mot Grundt, siden den korrigerer straffen som Grundt fikk rundt ett år tidligere ved Oslo byrett i april 1948.

Hvilke grunner som gjorde seg gjeldende for at Grundt ble benådet er vanskelig å si. Om det var for at han hadde sittet i krigsfangenskap, eller fordi han bare fikk 1 års fengselsstraff og at det dermed ikke var hensiktsmessig å sone den i 1949 gis det ikke noe informasjon om. I dokumentet der Grundt blir benådet for straffen gis det ikke grunner til hvorfor han ble benådet, og dette gjør det vanskelig å trekke ut grunnene for benådningen.²⁶⁶

Det var ikke så mange som ble benådet i starten av oppgjøret fra 1945–1947, fordi Justisdepartementet først ville ha en viss oversikt over oppgjøret.²⁶⁷ Et interessant aspekt som fremkommer er hvordan benådningsøkningen økte under oppgjøret. Dette gjaldt også for betingende benådningsforblant annet menn og viser at oppgjøret ble mildnet i dens senere år. De

²⁶¹ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 193.

²⁶² L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, benådningssøknad fra Odd Grundt for frihetsstraffen, datert til 16.7.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 1.

²⁶³ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dokument fra Kgl. Justis- og politidepartement, datert til 23.11.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

²⁶⁴ Gulbransen og Hoffmann, *Juridisk leksikon*, 39; L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dokument fra Kgl. Justis- og politidepartement, datert til 23.11.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

²⁶⁵ Straffeloven, § 53 a og b, 1902.

²⁶⁶ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dokument fra Kgl. Justis- og politidepartement, datert til 23.11.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

²⁶⁷ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 251.

betingede benådningsfor menn i 1946 var 0, 28 i 1947, 123 i 1948, 251 i 1949 og 174 i 1950. Grundt var en av de 251 som fikk betinget benådning i 1949.²⁶⁸

Teoriene om det opinionsstyrte oppgjøret eller det selvkorrigerende oppgjøret kan ikke brukes i Grundts tilfelle. Det er uvisst om opinionen påvirket oppgjøret i tilfellet på Grundt ved hans dom. Dette kan best belyses med et eksempel fra dommen: «Tiltalte er således hjemfallen til straff etter strfl. § 86, men hans forhold er dog ikke mer gravende enn at retten finner å kunne henføre det under de mildere bestemmelser i l.sv.l. § 2 nr. 3»²⁶⁹. L.sv.l. er en forkortelse for landssvikloven og strfl er straffeloven. Om opinionen påvirket oppgjøret slik at mildere straff for Grundt ble mulig kan jeg ikke si og dermed vises det til at teorien ikke passer inn. Heller ikke det selvkorrigerende oppgjøret passer inn med funnene i oppgaven ved f.eks. benådning. Dokumentet om benådning viser heller ikke til hvilke grunner som var gjeldende for benådning om det var tidlig og streng dom, som gjør det at teorien om selvkorrigerende oppgjør ikke passer.²⁷⁰ Hva skjedde med firmaet etter rettsaken, klarte firmaet seg eller? Firmaet klarte seg ikke lenge etter rettsaken var ferdig i 1948. Det viser seg at firmaet gikk til avvikling rundt nyåret 1949.²⁷¹ I ingeniørmatrikkelen nevnes det at AS Konstruksjon ikke er operativt etter 1949.²⁷² Et annet interessant aspekt som fremheves er hvordan Odd Grundt ikke blir nevnt som administrerende direktør for selskapet i denne boken.²⁷³

4.5. Samarbeidet med okkupasjonsmakten

Firmaet samarbeidet økonomisk med tyskerne, hadde en omsetning på 52 millioner kroner på tyskerarbeid under krigen som ga en ganske stor fortjeneste. Samarbeidet under krigen også ansett som utilbørlig, noe som fremkom i dommen mot Grundt. Det interessante aspektet som gjenstår er hvilke motiver var tilstede for at lederen valgte å samarbeide med tyskerne. Blant annet er den interessemaksimerende formen for kollaborasjon dekkende for motivet på hvorfor firmaets leder valgte å samarbeide med okkupasjonsmakten under krigen. Grundt tok selv initiativ til arbeid med tyskerne under krigen. Motivene for at han valgte å samarbeide med tyskerne var for å styrke firmaets stilling gjennom samarbeid. Dette underbygges i

²⁶⁸ Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppgjøret*, 414.

²⁶⁹ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 30.

²⁷⁰ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dokument fra Kgl. Justis- og politidepartement, datert til 23.11.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

²⁷¹ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, Oslo statsadvokatembete, datert til 4.6.1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

²⁷² Bassøe, *Ingeniørmatrikkelen*, 513.

²⁷³ *Ibid.* 163.

dommen til Grundt ved ett brev datert til 22. mai 1940. I brevet til tyskerne spurte Grundt om bygningsarbeid, og dette førte til arbeid med bygging av lagerskur på Sjursøya i 1940. På en annen side underbygges dette momentet ytterligere ved at Grundt med styrets tilslutning selv tok initiativ til f.eks. arbeidet på Nordlandsbanen.²⁷⁴ Her er det verdt å nevne hvordan det i dommen vektlegges at det kun er ved brevet datert 22.mai og jernbanearbeidene at Grundt selv tok initiativ til å sette i gang arbeid. Dette viser også at firmaet drev med frivillig kollaborasjon.²⁷⁵

Ett annet motiv til hvorfor Grundt valgte å drive med interessemaksimerende kollaborasjon med tyskerne under krigen var for å øke sin fortjeneste. I dommen til Grundt fremkommer det hvordan han hadde gått opp fra 12 000 kr i inntekt før krigen til 20 000 kroner under krigen hvert år, og understøtter dette aspektet for samarbeid.²⁷⁶ Dette aspektet underbygges ytterligere i dommen ved setningen: «Det firmaet tjente på sin virksomhet er ikke tilflytt Grundt utover hva han har hevet i gasje, tantieme og utbytte. Noen berikelse for hans vedk. kan det således ikke antas å foreligge bortsett fra disse poster.»²⁷⁷.

At firmaet drev med interessemaksimerende kollaborasjon for å tjene økonomisk fremkommer i dommen til Grundt ved Dombåskontrakten og underbygger dette momentet.²⁷⁸ Ett annet aspekt som underbygger at firmaet gikk inn for å tjene penger på okkupasjonen gjennom samarbeid med tyskerne vises med at firmaet fikk inndratt 1,8 millioner kroner av sin fortjeneste på tyskerarbeid.²⁷⁹ Den pragmatiske formen for kollaborasjon er ikke et dekkende begrep for hvorfor firmaet valgte å samarbeide under krigen. Firmaet hadde ikke et minimum med samarbeid med tyskerne, men samarbeidet mye og dette vises ved at firmaet hadde flere arbeid for tyskerne på steder som Sjursøya, Dombås og Nordlandsbanen.²⁸⁰

På den andre siden forekom ikke all form for samarbeid med tyskerne med frivillighet, og noe av arbeidet firmaet påtok seg ble gjort på grunn av tvang. Med dette menes det at firmaet ble utsatt for tvangsbasert kollaborasjon under krigen. Firmaet ble rundt den 10. mai 1940 tvunget

²⁷⁴ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dom, dokument ikke datert, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, 9–10, 28–29.

²⁷⁵ Ibid. 31.

²⁷⁶ Ibid. 6.

²⁷⁷ Ibid. 37.

²⁷⁸ Ibid. 26.

²⁷⁹ Ibid. 35, 37.

²⁸⁰ Ibid. 26, 29.

til å ta arbeidet på Fornebu av tyskerne.²⁸¹ Dette aspektet underbygges videre i dommen i setningen: «På den annen side må det innrømmes at situasjonen i 1940 på den tid de fleste arbeider ble satt igang, var uklar. Tiltaltes firma var kommet i en vanskelig stilling etter at det var presset til å ta arbeidene på Fornebu»²⁸².

4.6. Oppsummering

A/S Konstruksjon hadde en omfattende virksomhet under okkupasjonen. Firmaet arbeidet med byggingen av flyhaller, på Nordlandsbanen, Dombås og mer. Grundt ble tiltalt etter straffeloven § 86 og dette viser igjen til hvordan han da hadde mer å svar for, enn om han hadde blitt tiltalt etter landssvikloven.

Firmaets arbeid på Nordlandsbanen ble trukket frem i vurderingen av utilbørighet i dommen til Grundt. Retten anså ikke arbeidet på Nordlandsbanen militært, men heller sivilt. Det retten vektla var frivilligheten rundt oppdraget ved at Grundt på eget initiativ hadde oppsøkt oppdraget. Derimot er det fortsatt interessant at det fremkom i utilbørighetsvurderingen til Grundt og firmaet. Det forekom blant annet andre momenter som bygging på flyplasser og arbeidet på Dombås. På den andre siden viser dette til at det var flere momenter tilstede i utilbørighetsvurderingen.

Grundt utførte interessemaksimerende kollorasjon med tyskerne under krigen for å tjene penger, og dette vises ved blant annet Dombåskontrakten under krigen. Det forekom blant annet forskjellige motiver for samarbeid med tyskerne som f.eks. bruk av tvang og frivillighet. Det gjør det slik at flere motiver for samarbeid var tilstede. Dette viser at samarbeidsmotivene kunne være flytende og ikke var begrenset til ett motiv for å samarbeide.

²⁸¹ Ibid. 6–7.

²⁸² Ibid. 30.

Kapittel 5. Sakene sammenlignet med andre saker

Kapittel 5 tar for seg hovedproblemstillingen i oppgaven som er: *På hvilke måter var saken mot lederne av Entreprenør Lie, Darre Nilsen A/S forskjellig sammenlignet med lederen av A/S Konstruksjon, og hvordan ble sakene straffet i forhold til andre økonomiske landssviksaker?* Kapitlet vil først redegjøre for statistikken som skal brukes for deretter oppsummere straffene som lederne for firmaene Odd Grundt, Nils Darre Nilsen og Ingar Kristian Lie fikk. Straffene som vil sammenlignes er det Grundt hadde etter benådning, men straffen han fikk med dom vil fortsatt trekkes frem når sakene til lederne sammenlignes. For Lie og Darre Nilsen vil straffen de fikk med de andre foreleggene som vil sammenlignes med sakene til lederne og andre økonomiske saker. Straffen Grundt hadde etter benådning er de straffene som vil sammenlignes med andre økonomiske saker. Statistikken nevner at benådning av straff ikke har blitt rettet på. Dette viser at fengselsstraffen som Grundt fikk med dom er tatt med i statistikken.²⁸³ Sammenligningen som gjøres i dette kapitlet med andre økonomiske saker vil ikke trekke frem at Grundt var med i statistikken over de som fikk fengselsstraff. Statistikken forklarer hvordan opphevelser av forelegg er tatt med om det forekom før innsamling og bearbeiding av materialet. Det tas utgangspunkt at statistikken har tatt med straffen som Darre Nilsen og Lie fikk med de andre foreleggene.²⁸⁴

Sammenligningen mellom sakene til lederne vil finne ut om det er likheter eller forskjeller ved enhetene, lov, tiltalene, tidsaspektet, straff/straffene og avgjørelsesmåten for saken. Videre tar sammenligningen for seg om det er forskjeller eller likheter mellom sakene i forhold til andre økonomiske saker som beskrevet med bruk av statistikk. Enhetene som vil sammenlignes er forelegg, lov, dom, bøter, bøtenes størrelse, tvangsarbeid, fengselsstraff, påtaleunnlattelse og rettighetstap. Det som vil trekkes frem ved sammenligningen av fengselsstraffene med andre økonomiske saker er hvordan Grundt, Darre Nilsen og Lie ikke var blant den som fikk de aller lengste fengselsstraffene.

²⁸³ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 9.

²⁸⁴ Ibid.

5.1. Statistikk over økonomisk landssvik

Det var rundt 92805 landssviksaker som hadde forkommet frem til 1952. For utenlandske krigsforbrytere var det 347 saker.²⁸⁵ Statistikken viser at det fra 1945–1952 var 51 384 av sakene som var straffbare men kun 46 085 ble straffet. For de økonomiske sakene var det i 3435 av tilfellene hvor personer kunne straffes etter landssvikloven § 2 nr. 3, men kun 3355 ble straffet for overtredelse av denne forbrytelsen. 80 stykker fikk påtaleunntatelse.²⁸⁶ Ifølge *Om Landssvikoppjøret* var det i alle 3355 av de økonomiske sakene kun 2304 personer som fikk bot, 105 ble idømt tvangsarbeid, 672 ble idømt fengselsstraff og 358 fikk bare rettighetstap. Bot i kombinasjon med fengselsstraff forekom også i noen tilfeller. Det er verdt å bemerke seg at når alle disse tallene summeres opp kommer antallet opp i hele 3439 personer, og dette avviker fra statistikken som de selv bruker fra Statistisk sentralbyrå.²⁸⁷

Statistikken viser at den prosentvise andelen av personer som fikk kun en type straff av den de som fikk enten fengselsstraff, bøter som straff eller bare rettighetstap. For de økonomiske sakene var det kun 5,7 % menn og 60,7 % kvinner som fikk rettighetstap som straff etter landssvikloven § 2 nr. 3. 74,6 % menn og 32,8 % for kvinner fikk bøter som straff og 19,7% menn, og 6,5 % kvinner fikk fengselsstraff.²⁸⁸ Det var 3,6 % menn og 0,6 % kvinner som fikk tvangsarbeid. Av alle som ble straffet i etter hovedgrupper var det i de økonomiske sakene 2811 menn, og viser en hovedvekt av menn som ble straffet.²⁸⁹ Med hovedgrupper menes det at f.eks. de som ble straffet for økonomisk landssvik, støtte til NS eller annet. Av de 2811 straffede menn var 102 tvangsarbeid, 627 fikk fengsel, 151 som bare fikk rettighetstap og 1931 fikk bot uten fengselsstraff. Av 544 kvinner var det 3 som fikk tvangsarbeid, 45 som fikk fengsel, 207 som fikk bare rettighetstap og 289 som fikk bot uten fengselsstraff. Tabellen gir en oversikt over straffene personer fikk etter hovedgrupper av landssvik og en type som straff som enten var fengsel, bot uten fengselsstraff eller bare rettighetstap. Tabellen gir ikke oversikt over kombinasjon av straff som f.eks. rettighetstap og fengsel.²⁹⁰

Bøtenes størrelse varierte veldig under rettsoppjøret. Dette vises ved de ulike størrelsene på bøtene i de økonomiske sakene. Nedenfor har jeg valgt å gjengi de viktigste tallene som statistisk sentralbyrå gjengir av bøter som de økonomiske landssvikene fikk. Statistikken er

²⁸⁵ Ibid. 13.

²⁸⁶ Ibid. 17, 22.

²⁸⁷ Justis- og politidepartementet, *Om landssvikoppjøret*, 239.

²⁸⁸ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 35.

²⁸⁹ Ibid. 29–30.

²⁹⁰ Ibid. 22, 30.

gjengitt etter hovedgrupper av straffede i oppgjøret. Det var i alt 2304 personer som fikk bøter for overtredelse av landssvikloven § 2 nr. 3. Av disse var det bare 3 person som fikk bot fra 70 kroner, men under 200 kroner. Fra 200 – under 500 kroner var det 118 personer, for 500 – under 1000 kroner var det 753 og fra 1000 – under 2000 kroner var det 586. Statistikken viser hvordan de to nevnte bøkene mellom 500 – 1000 og mellom 1000 – under 2000 kroner var det mest vanlige beløpene som ble gitt til økonomiske landssvikere. Videre var det 426 personer som fikk bot på beløp fra 2000 kroner men under 5000 kroner. Bot mellom 10 000 kroner, men under 20 000 kroner var det 99 personer som fikk. De mindre vanlige bøkene som ble gitt var på beløp over 200 000 – men under 500 000 kroner og over 500 000 kroner. Det var kun 4 personer som fikk bot på 200 000, men under 500 000 kroner. Bot fra 500 000 kroner og oppover var det kun 2 som fikk.²⁹¹

Av straffede etter hovedgrupper var det etter landssvikloven § 2 nr. 3 ingen som fikk dødsstraff i de økonomiske sakene. Derimot fikk 105 stykker tvangsarbeid som straff og av disse fikk 104 denne straffen med dom og 1 med forelegg. Det var 153 personer som fikk fengsel til og med 90 dager, 159 fikk over 90 dager, men under 6 måneder og 158 fikk 6 måneder. Videre var det 170 som fikk over 6 måneder til ett år, 31 fikk over 1 år til rundt 3 år og 1 fikk 3 år til rundt 6 år. Til sammen var det 672 som fikk fengsel, hvor 491 fikk fengsel med dom og 181 med forelegg. Ved dom fikk 31 personer rettighetstap og 327 som fikk med forelegg. Det var 708 personer som fikk bot med dom uten fengselsstraff og 1512 personer med forelegg. Totalt var det 1334 dommer, og 2021 forelegg. Av de 3335 straffede i de økonomiske sakene var det 915 som hverken fikk begrenset rettighetstap eller fradømt almann tillit. Det var kun 1 person som fikk tap av almann tillit.²⁹²

Både Lie og Darre Nilsen ble tiltalt 22.oktober 1948 etter landssvikloven § 2 nr. 3, men tiltalen ble trukket tilbake for å heller avgjøre saken med forelegg.²⁹³ Odd Grundt ble tiltalt 30 mai. 1947 etter straffeloven § 86, jfr. midl. lov av 13 desember 1946 nr. 26 og landssvikloven § 60. Selv om Grundt ble tiltalt etter § 86 ble han dømt ved dom etter landssvikloven § 2 nr. 3, jfr. § 3, jfr. strfl. §§ 62 og 86. Grundt fikk fengsel i 1 år, bot på 250 000 kroner, rettighetstap etter landssvikloven § 10 nr. 1 og 2 for 10 år og mistet sin ulønnede majorstilling for alltid. Grundt fikk også inndratt 75 000 kroner etter landssvikloven § 15 og straffeloven § 36.²⁹⁴

²⁹¹ Ibid. 31.

²⁹² Ibid. 54–57.

²⁹³ Jf kap. 3, 34.

²⁹⁴ Jf kap. 4, 44, 47.

Landssvikloven § 10 nr. 1 og 2 var tap av stemmerett og retten til å tjenestegjøre i forsvaret.²⁹⁵ Inndragningen til Grundt var for hans aksje og tantieme. Saken til Grundt tok nesten tre år fra han ble etterforsket til han ble dømt i april 1948. Etter benådningen i 1949 var straffen den samme som nevnt ovenfor, bortsett fra at fengselsstraffen ikke var med.²⁹⁶ Derimot fikk Ingar Kristian Lie med et forelegg straff etter landssvikloven § 3jfr. § 2 nr. 3 og ble straffet for utilbørlig virksomhet etter landssvikloven § 2 nr. 3. Straffen Lie fikk var én bot på 10 000 kroner. Nils Darre Nilsen fikk også et forelegg etter samme lovgrunnlag som Lie og ble straffet for utilbørlig virksomhet. Nilsen fikk bot på 10 000 kroner som straff. Landssviksaken mot Darre Nilsen og Lie tok nesten 5 år fra den startet i februar 1946 til den var avgjort med foreleggene 6. november 1950.²⁹⁷

5.2. Forskjeller eller likheter

En likhet mellom sakene er hvordan firmaenes ledere ble straffet for overtredelse av landssvikloven § 2 nr. 3. En forskjell mellom sakene var hvordan Grundt ble straffet med dom, mens Lie og Darre Nilsen fikk straff med forelegg. En likhet mellom sakene i forhold til andre økonomiske landssviksaker er hvordan de er en del av andre 3355 personene som ble straffet etter landssvikloven § 2 nr. 3.²⁹⁸

Sakene bærer preg av likhet siden både Darre Nilsen, Lie og Grundt fikk bot som straff. En likhet mellom disse sakene og andre økonomiske landssviksaker er hvordan de er en del av 2304 sakene hvor personer fikk bot. Statistikken over de 2304 som fikk bot oppgir hvor mange av sakene som fikk gitt bot som straff. Sakene mellom Lie, Darre Nilsen og Grundt er forskjellig og det vises ved bøtenes størrelse. Lie og Darre Nilsen fikk bot på 10 000 kroner hver, mens Grundt fikk bot på 250 000 kroner. Bøtenes størrelse viser hvor forskjellige sakene mot lederne av firmaene var. I forhold til andre økonomiske landssviksaker var bøtenes størrelse av de mer sjeldne tilfellene. Det var kun 99 personer som fikk bot fra 10 000 kroner, men under 20 000 kroner. Darre Nilsen og Lie tilhører denne gruppen. Det som er interessant er hvordan de mest vanligste størrelsene på bøter var fra 500 – under 1000 kroner hvor 753 personer fikk dette, og 1000 – under 2000 kroner som 586 fikk. Dette viser at bøtene som Darre Nilsen og Lie fikk var av de mer uvanlige størrelsene for bøter. Grundt sin bot hører til de mest sjeldne tilfeller av bøter. Av alle bøtene var det kun 4 personer som fikk bot

²⁹⁵ Jf kap. 4, 47.

²⁹⁶ Jf kap. 4, 46–47, 49.

²⁹⁷ Jf kap. 3, 35–37.

²⁹⁸ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 16.

fra 200 000 – under 500 000 kroner og bekrefter dette tilfellet. Det dette også bekrefter er at disse bøtene var blant de aller hardeste bøtestraffene som ble gitt for de økonomiske landssviksakene og at Grundt var blant dem.²⁹⁹

Av alle forelegg som ble gitt i de økonomiske sakene var det 2021 personer som fikk dette. Sakene til Lie og Darre Nilsen endte med forelegg og viser til at dette var den mer normale måten å avgjøre saker på i det økonomiske oppgjøret.³⁰⁰ En forskjell mellom sakene til Lie og Nilsen sammenlignet med andre saker var at det var forskjeller mellom hvor mange menn og kvinner som fikk saken sin avgjort med forelegg. Det var 1509 menn som fikk saken sin avgjort med forelegg og 512 kvinner og underbygger denne siden.³⁰¹ Saken til Grundt var mye hardere enn saken til Darre Nilsen og Lie. Grundt mistet ikke bare sin stilling som ulønnet major for alltid, men fikk også tap av rettigheter som stemmeretten og retten til å gjøre forsvaret for 10 år. I tillegg fikk Grundt inndratt 75 000 kroner. Dette er forskjeller som sakene til Lie og Darre Nilsen ikke preges av, da de kun fikk en bot på 10 000 kroner som straff. Sakene viser hvilken forskjell det kunne være når en sak kom opp for retten f.eks. i dette tilfellet i 1948 for Grundt, og hva som skjedde når en sak ble avgjort med ett forelegg i slutten av 1950. Ellingsen fremhever at tidsaspektet i oppgjøret var viktig. En tidlig dom var en strengere dom i forhold til senere dommer som var mildere, og viste hvordan straffene ble moderert etter hvert i oppgjøret. Selv om dette gjelder for dommer som Ellingsen påpeker er dette utsagnet også passende for Lie og Darre Nilsen siden de fikk en mild straff sent i oppgjøret ved forelegg. For sakene denne oppgaven tar for seg passer Grundts tilfelle innenfor Ellingsens utsagn med en tidlig dom i oppgjøret siden han fikk en hard straff.³⁰²

Sammenlignet med alle dommene som forekom i de økonomiske landssviksakene var det heller ikke unormalt å få saken sin avgjort på denne måten, selv om forelegg var den mest brukte avgjørelsesmåten. Dette vises ved at 1334 personer fikk dom. Grundt var en av de 1334 personene som fikk avgjort saken sin slik og viser til en likhet sammenlignet med statistikken.³⁰³ Et interessant aspekt er hvordan det var flere menn enn kvinner som fikk dom. Det var 1302 menn og kun 32 kvinner som fikk dom.³⁰⁴

²⁹⁹ Ibid. 31.

³⁰⁰ Ibid. 57.

³⁰¹ Ibid. 56–57.

³⁰² Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 206.

³⁰³ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 56–57.

³⁰⁴ Ibid. 56–57.

Bøter var den vanligste formen for straff i de økonomiske sakene og saken til Darre Nilsen og Lie var en av disse. Dette vises med at 74,6 % menn fikk bøter som straff i forhold til 19,7 % for fengselsstraff og 5,7 % som bare fikk rettighetstap. Dette fremhever hvordan bøtestraff var den vanligste formen for straffereaksjon for de økonomiske landssviksakene. Saken til Grundt er vanskelig å sammenligne med bruken av prosentandelen av straffede med bot, siden han fikk både bot og rettighetstap som straff. Det er også vanskelig finne ut om Grundt er tatt med i andelen som fikk bøter. Statistikken over prosentandelen oppgir kun en type straff, og ikke kombinasjoner av straffer som både rettighetstap og bot som gjør det vanskelig å sammenligne Grundts tilfelle.³⁰⁵

I forhold til andre økonomiske saker vises det til at det var 1931 menn som fikk bot uten fengselsstraff. Darre Nilsen og Lie er blant de 1931 som fikk bot uten fengselsstraff som straff, og viser til at det ikke var en uvanlig straffeform under oppgjøret. Hverken Lie eller Darre Nilsen fikk de mindre vanlige formene for straff i de økonomiske saker. Dette vises med at det kun var 102 menn som fikk tvangsarbeid og kun 151 som fikk rettighetstap som straff av menn. Grundt var heller ikke blant de som fikk tvangsarbeid som straff.³⁰⁶ Det er vanskelig å sammenligne tilfellet til Grundt med statistikken over andre landssviksaker. Statistikken oppgir en type straff for de økonomiske landssvikene som tvangsarbeid, rettighetstap eller bot uten fengselsstraff. Sammenligningen er vanskelig fordi Grundt fikk kombinasjoner av straff.³⁰⁷

Sakene er ganske forskjellig når de ble avgjort. Saken mot Grundt tok nesten 3 år fra han ble etterforsket til han ble dømt, mens saken mot Darre Nilsen og Lie tok nesten fem år før den var avgjort. Generelt tok de fleste økonomiske landssviksakene tid å få gjennomført. De ble ansett til å være ganske komplekse og tok derfor tid å få gjennomført. Dette kan vises ved dette sitatet fra Ellingsen: «Profitørsakene ble ansett for å være kompliserte og tidskrevende, og derfor trakk de ut.»³⁰⁸ I tillegg dette møtte økonomiske landssviksaker generelt på problemer når økonomiske forhold skulle etterforskes. Et annet problem var at sakene til f.eks. torturister, frontkjempere, drapsmenn med flere, fikk høyere prioritet enn de økonomiske sakene. Dette gjorde at sakene faktisk tok lang tid.³⁰⁹

³⁰⁵ Ibid. 35.

³⁰⁶ Ibid. 30.

³⁰⁷ Ibid.

³⁰⁸ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 206.

³⁰⁹ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 156.

Saken mot Darre Nilsen og Lie sett i forhold til Grundt var svært forskjellig. Lie og Darre Nilsen fikk ikke sin sak ført for retten og fikk et forelegg med en bot som straff, mens Grundt fikk ved dom både fengselsstraff, tap av rettigheter og inndragning som straff. Dette viser hvordan sakene mot Lie og Darre Nilsen var mildere straffet i forhold til Grundt. Det er her verdt å nevne at fengselsstraffen til Grundt som han ble benådet for 11. november 1949 er en annen forskjell mellom sakene. Selv om benådningen forekom etter at saken mot Grundt var ferdig med dom må fortsatt benådningen ses på som en del av saken siden den korrigerer deler av straffen han fikk ved dom i 1948.³¹⁰ Selv om Grundt fikk mindre straff etter benådning var straffene hans fortsatt hardere enn straffen til Darre Nilsen og Lie.

Prosentandelen av de som fikk forskjellige straffer er gjengitt i rene tilfeller og med er rene tilfeller menes det at prosenten viser kun en type straff. Dette gjør det vanskelig å sammenligne med straffen Grundt fikk siden han fikk flere straffer. Prosentandelen av de som fikk bare rettighetstap som straff var 5,7 % for menn og 60,7 % for kvinner. Det dette viser er at det var flere kvinner enn menn som fikk rettighetstap som straff. Det var 74,6 % menn og 32,8 % kvinner som fikk bot som straff. Darre Nilsen og Lie er med i prosentandelen for menn som fikk bøter. Det var flere menn enn kvinner som fikk bøter som prosentandelen viser. Fengselsstraff i de økonomiske sakene var en mindre vanlige straffeform for kvinner. Til dette fremhever statistikken at det kun var 6,5 % kvinner som fikk fengselsstraff.³¹¹

Landssviksakene til Grundt, Darre Nilsen og Lie var ikke en del av de sjeldnere tilfellene av de som fikk påtaleunntatelse, og viser til en likhet mellom sakene sammenlignet med andre saker. Påtaleunntatelse i de økonomiske sakene var veldig sjelden brukt og kun 80 personer fikk akkurat dette.³¹²

En forskjell mellom sakene var at Grundt ble tiltalt etter straffeloven § 86, mens Lie og Darre Nilsen ble tiltalt etter landssvikloven § 2 nr. 3. Grundt fikk aldri trukket tilbake tiltalen sin slik det ble gjort for sakene til både Lie og Darre Nilsen, som viser en annen forskjell mellom sakene. Det interessante aspektet her er hvordan Grundt hadde mer å svare for siden han ble tiltalt etter straffeloven § 86. Andenæs fremhever at blant annet straffeloven § 86 også ble anvendt på profitører.³¹³ Tap av almann tillit som gjaldt mange former for rettighetstap, var

³¹⁰ L-sak nr. 3752, Oslo politikammer, dokument fra Kgl. Justis- og politidepartement, datert til 23. november 1949, boks 4, arkivenhet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0785, pag. 1.

³¹¹ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 35.

³¹² Ibid. 22.

³¹³ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 127–128.

svært sjelden brukt i de økonomiske sakene. Dette momentet understøttes med det var kun 1 person av 3355 som fikk dette som straff. Hverken Lie eller Darre Nilsen fikk tap av almenn tillit som straff. Grundt var heller ikke blant de som fikk tap av almenn tillit.³¹⁴ Dette moment underbygges hos Ellingsen. Ellingen fremhever at det i de fleste økonomiske saker kun var stemmeretten og retten til å tjenestegjøre i forsvaret som ble idømt.³¹⁵

Hverken Lie, Darre Nilsen eller Grundt fikk fengselsstraff for utenom Grundt før han ble benådet for den. Det er også interessant å se på hvor forskjellige fengselsstraffenes lengde varierte i de økonomiske sakene. De mest sjeldne tilfellet av fengselsstraff av de 672 som fikk det var på over 3 år til rundt 6 år. Det var kun 1 person fikk dette. De mindre vanlige fengselsstraffene var på over 1 år til rundt 3 år, hvor kun 31 personer fikk dette. Dette viser de hardeste og de lengste fengselsstraffene for de økonomiske sakene. Sakene til Grundt, Darre Nilsen og Lie var ikke blant den hardeste fengselsstraffen fra 3 år til rundt seks år, og over 1 år til rundt 3 år. Dette viser en likhet mellom sakene til lederne sammenlignet med statistikken. De vanligste lengdene på fengselsstraff var på rundt 90 dager hvor 153 personer fikk dette og over 90 dager, men under 6 måneder med 159 personer. 158 fikk fengsel på 6 måneder og over 6 måneder til rundt 1 år fikk 170 personer. Fengselsstraffene under 1 år var de mindre hardere fengselsstraffene for de økonomiske sakene i forhold til over 1 år til 3 år og over 3 år.³¹⁶

Hovedvekten for de økonomiske sakene var ikke på fengselsstraff, men på andre former for straff som f.eks. bot. Hovedvekten på straffen i de økonomiske sakene var som regel bot, og fengselsstraff ble som regel brukt i grovere tilfeller for økonomisk landssvik. De lengste fengselsstraffene ble som regel gitt i de groveste tilfellene av økonomisk landssvik. Disse to aspektene underbygges blant annet hos Johs. Andenæs gjennom følgende sitat:

For de økonomiske landssvikere, «profitørene», ble hovedvekten lagt på den økonomiske reaksjon. De fikk naturligvis inndratt fortjenesten av sin ulovlige virksomhet, og i tillegg fikk de rettighetstap og større eller mindre bøtestraffer. I mer graverende tilfelle ble også frihetsstraff anvendt, i enkelte tilfelle på flere år.³¹⁷

³¹⁴ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 57.

³¹⁵ Ellingsen, *Krigsprofitørene*, 128.

³¹⁶ NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå, *Statistikk over landssvik*, 54–55.

³¹⁷ Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, 224.

5.3. Oppsummering

Saken mot Darre Nilsen og Lie er veldig forskjellig i forhold til saken mot Grundt. Saken mot Grundt ble ført for retten, mens saken mot Lie og Darre Nilsen endte med forelegg. Lie og Darre Nilsen fikk kun bot som straff og Grundt fikk bot, fengsel, inndragning og rettighetstap som straff. Grundt ble også benådet for fengselsstraffen sin. Sakene mot lederne var omfattende. Dette vises ved at saken til Lie og Darre Nilsen tok nesten 5 år før den var avgjort, mens saken til Grundt tok nesten 3 år. I forhold til andre økonomiske landssviksaker var sakene både lik og forskjellig. Sakene til Darre Nilsen, Lie og Grundt fikk alle bot som er en likhet som de deler med andre økonomiske saker. En annen likhet mellom sakene til Darre Nilsen og Lie deler med andre økonomiske saker er at saken ble avgjort med forelegg. Dette var den mest vanligste avgjørelsesmåten i økonomiske saker. Denne likheten deler ikke saken til Grundt med andre økonomiske saker.

Avslutning

Kapittel 2 tok for seg følgende av oppgavens underproblemstilling: *Hvordan påvirket rettsoppgjøret det økonomiske oppgjøret?* Rettsoppgjøret påvirket det økonomiske oppgjøret på flere områder. For eksempel var benådningens retten ett av områdene som påvirket det økonomiske oppgjøret, ved at benådning også forekom i ett av tilfellene for alle benådningene under oppgjøret. Det ene tilfellet hvor benådning forekom var med Odd Grundt. Om det forekom i flere tilfeller enn ved saken til Grundt har jeg funnet materiale på. Forelegg som avgjørelsesmåte i rettsoppgjøret påvirket også det økonomiske oppgjøret ved at hele 2021 personer fikk saken sin avgjort på denne måten. Bøtene var også et av områdene som ble moderert etter hvert i oppgjøret. Dette påvirket også det økonomiske oppgjøret ved at flere fikk ettergitt eller nedsatt deler av bøtene sine. Etter 1950 ble flere bøter ettergitt eller nedsatt som viser at tidsaspektet hadde mye å si for oppgjøret. Andre områder som ble moderert etter hvert i oppgjøret og som påvirket det økonomiske oppgjøret, var at inndringen av krigsfortjenesten ble mindre omfattende. Holdningene knyttet til rettsoppgjøret fra 1945 gjorde det vanskelig å modere straffenivået som igjen gjorde at de hardeste straffene forekom da. Etter hvert som holdningen til oppgjøret avtok ble også straffenivået mildere, som igjen påvirket det økonomiske oppgjøret. Tidlig i oppgjøret fikk saker mot f.eks. torturister og drapsmenn høyere prioritet enn saker mot profitører. Dette påvirket det økonomiske oppgjøret som gjorde at de økonomiske landssviksakene tok lengre tid enn andre saker.

Kapittel 3 tok for seg underproblemstillingene: *Hvorfor valgte firmaenes ledere å samarbeide med okkupasjonsmakten under krigen? Og: I hvor stor grad ble firmaenes arbeid på Nordlandsbanen vektlagt når den utilbørlige virksomheten skulle defineres?*

Firmaet Entreprenør Lie drev økonomisk samarbeid med tyskerne under krigen. Det var lederne for firmaet som styrte virksomheten under krigen. Nils Darre Nilsen og Ingar Kristian Lie valgte å samarbeide med okkupasjonsmakten av flere grunner. Lederne valgte på vegne av firmaet å samarbeide for å øke firmaets økonomiske posisjon gjennom samarbeid med tyskerne. Analysen har vist at lederne drev med interessemaksimerende kollaborasjon under krigen. Dette ble vist i kapittel 3 ved at firmaet hadde økt både arbeidsstyrken og arbeidstimene betraktelig under okkupasjonen. Forelegget som Darre Nilsen fikk påpekte hvordan arbeidsstyrken under Nilsen var oppe i rundt 400 mann, og at deler av de arbeidene som ble gjort for tyskerne hadde ett samlet vederlag på 9,5 millioner kroner. Det samme vises hos Lie hvordan han ledet arbeidene blant annet på steder som Tromsø, og hadde et vederlag på 8,9 millioner kroner. Analysen som er gjort har ikke kunne gi et svar på om lederne drev

med interessemaksimerende kollaborasjon for egen økonomisk vinning, siden dokumentene ikke gir en god nok oversikt over dette. Firmaet drev ikke pragmatisk kollaborasjon med tyskerne under krigen. Dette var fordi firmaet ikke hadde et minimum av samarbeid med tyskerne, men samarbeidet mye. Dette ble vist ved arbeid som firmaet hadde på Rygge, befestningsarbeid for OT og jernbanearbeidet på strekningen Hauer seter–Gardemoen. Flere av arbeidene under krigen ble tatt frivillig og viser at det forekom frivillig kollaborasjon. Ikke all form for samarbeid som firmaet drev med var frivillig. Firmaet ble tvunget til å ta arbeidet på Rygge flyplass for tyskerne. Samarbeidet viste at det kunne forekomme flere motiver for samarbeid som interessemaksimerede og tvangsbasert kollaborasjon. Dette viser at samarbeidet var preget av flere motiver.

Underproblemstillingen som tok for seg om Nordlandsbanen var et av punktene som ble vektlagt ved utilbør lighetsvurderingen, var det tvil om arbeidet på banen skulle tas med. Arbeidet på Nordlandsbanen ble ikke tatt med i utilbør lighetsvurderingen og det var heller andre momenter som ble vektlagt. For Lie gjaldt dette arbeidets krigsviktighet på flyplasser som Skattøra og Rygge flyplass for tyskerne, tidspunktet for oppdraget på Rygge i 1943 og frivillighet ved at flere av arbeidene ble rekruttert frivillig under okkupasjonen. Flere av de samme momentene ble også vektlagt i vurderingen for Darre Nilsen, der Skattøra flyplass ikke er tatt med. Arbeidets krigsviktighet på Rygge flyplass og frivilligheten rundt flere av arbeidene er med i begge foreleggene. For Darre Nilsen var også byggingen av bunker på Holmenkollen tatt med som viste til arbeidets krigsviktighet. Også tidspunktet for arbeidet på Rygge flyplass er med i begge foreleggene.

Landssviksaken mot Darre Nilsen og Lie var også i tråd med Figueiredo teori om *det selvkorrigerende oppgjøret*, og viser hvordan både begrensninger kom mer til syne i oppgjørets senere år. For saken mot lederne viser det til begrensninger som at landssviksaken hadde tatt lang tid å gjennomføre. Saken til viser også hvordan opinionen hadde endret seg ved at straffene ble korrigert. For Lie og Darre Nilsen vises dette ved at opinionen hadde roet seg ved at saken ikke burde bli ført for retten og at fengselsstraff ikke burde anvendes. Saken mot lederne viste også hvordan straffen ble korrigert med at saken ble avgjort med forelegg og straffen de fikk var en bot hver.

Kapittel 4 tok for seg de samme problemstillingene som kapittel 3 tok for seg. For problemstillingen om vurderingen av utilbør lighet for A/S Konstruksjon og Grundt var det flere momenter som ble vektlagt. Momentet om arbeidets krigsviktighet ble fremhevet som bygging av flyhaller for tyskerne. Frivilligheten rundt arbeidene var også til stede ved at

Grundt frivillig med styrets tilslutning hadde tatt arbeidet på Nordlandsbanen, men også hvordan firmaet hadde blitt tvunget til arbeidet på Dombås. Moment om firmaet påtok seg arbeid for å tjene penger under krigen var tilstede ved at firmaet hadde fått inndragning/bøter på 850 000 kroner for arbeidet som forekom på Dombås. Nordlandsbanen ble av retten ikke vektlagt som krigsviktig men sivilt arbeid. Det som retten vektla var frivilligheten rundt arbeidet, og at Grundt selv hadde tatt initiativ til arbeidet med styrets tilslutning. Dette viser at Nordlandsbanen fremkom i vurderingen av utilbørlighet i saken mot Grundt i forhold til saken mot Lie og Darre Nilsen.

Problemstillingene som omhandlet hvilke motiver for samarbeid viste at A/S konstruksjon samarbeidet økonomisk med okkupasjonsmakten under krigen. Det var Grundt som styrte mye av virksomheten under krigen for firmaet. Grundt drev blant annet interessemaksimerende kollaborasjon for å selv tjene økonomisk under krigen. Videre drev Grundt også med interessemaksimerende samarbeid for å styrke firmaets posisjon gjennom samarbeid med tyskerne som f.eks. arbeidet på Nordlandsbanen. Det var kun ved to tilfeller hvor Grundt selv tok initiativ til samarbeid, og viser også hvordan det forekom frivillig kollaborasjon. Firmaet samarbeidet også for å tjene økonomisk som det fremkom ved Dombåskontrakten til firmaet. A/S konstruksjon ble også tvunget til å arbeide for tyskerne under krigen som det ble vist ved arbeidene på Fornebu. Firmaet drev ikke med pragmatisk kollaborasjon med tyskerne under krigen, siden firmaet hadde flere arbeid for okkupasjonsmakten som arbeidet på Nordlandsbanen, Fornebu og Dombås. Ved at det forekom både tvangsbasert og interessemaksimerende kollaborasjon viser det til at det var flere motiver som var gjeldene for å samarbeide med okkupanten.

Teorien om det *opinionsstyrte* eller *selvkorrigerende oppgjøret* kunne ikke brukes i analysen på landssviksaken til Grundt. Om opinionen påvirket saken til Grundt slik at han fikk mildere straff er ikke mulig å gi et svar på. Det er heller ikke mulighet for å vise om oppgjøret ble korrigert for saken ved benådning, siden ingen av grunnene for hvorfor han ble er oppgitt.

Kapittel 5 tok for seg hovedproblemstillingen for oppgaven som er: *På hvilke måter var saken mot lederne av Entreprenør Lie, Darre Nilsen A/S forskjellig sammenlignet med lederen av A/S Konstruksjon, og hvordan ble sakene straffet i forhold til andre økonomiske landssviksaker?* Sakene mot lederne av firmaene var svært forskjellige i forhold til hverandre. Saken mot Grundt sett i forhold til saken mot Darre Nilsen og Lie var mye hardere. Grundt fikk avgjort saken sin i 1948 med dom og Darre Nilsen og Lie med forelegg i 1950, og viser til hvordan sakene ble påvirket av tiden i oppgjøret for hvordan de ble straffet.

Dette fremkom ved at Grundt med dom fikk flere former for straffer som fengsel, rettighetstap og inndragning, mens Darre Nilsen og Lie kun fikk en bot som straff. En forskjell mellom sakene var at Grundt ble benådet for sin fengselsstraff, som er ett forhold som saken til Lie og Darre Nilsen ikke preges av. Begge sakene er lik ved blant annet at de tok lang tid, men her er det også forskjeller mellom dem. Saken mot Lie og Darre Nilsen tok nesten fem år og saken til Grundt tok nesten 3 år. Blant annet er dette ett kjennetegn ved de økonomiske landssviksakene at de fleste tok lang tid og dette bærer begge sakene også preg av. Bot var den mest vanlige formen for straff i de økonomiske landssviksakene, og Darre Nilsen, Lie og Grundt deler denne likheten med andre saker. Derimot var boten Grundt fikk mye hardere enn boten til Darre Nilsen og Lie, og boten til Grundt er også blant de hardeste blant de økonomiske landssviksakene. Det er også forskjeller mellom sakene og andre økonomiske saker ved at Lie og Nilsen ikke fikk rettighetstap som straff.

Tap av almann tillit, tvangsarbeid og påtaleunntatelse var sider som sakene som Darre Nilsen, Lie og Grundt ikke preges av som andre økonomiske saker gjør. Dette viser en annen likhet mellom sakene sammenlignet med andre økonomiske saker. Tvangsarbeid og tap av almann tillit var de minst vanlige formene for straff i de økonomiske landssviksakene. Sakene til Lie, Darre Nilsen og Grundt deler likheten sammenlignet med andre saker ved at de ikke var en del av sakene som fikk fengselsstraff på over 1 år til 3 år, og fra 3 til 6 år.

Sakene bærer også preg av forskjeller i forhold til hverandre ved tiltalene deres. Grundt ble tiltalt etter straffeloven, mens Darre Nilsen og Lie ble tiltalt etter landssvikloven, og viser hvordan sakene var annerledes ved dette forholdet. Derimot fikk aldri Grundt trukket tilbake tiltalen slik som Darre Nilsen og Lie fikk. Dette er ett aspekt som er interessant ved saken til Lie og Darre Nilsen. Det er interessant fordi tiltalen aldri ble trukket tilbake i saken til Grundt, men for saken til Darre Nilsen og Lie.

Til slutt er det verdt å trekke frem hvordan en støter på problemer når komparasjon av sakene i forhold til andre økonomiske saker skal gjøres. Statistikken gir en veldig detaljert oversikt over flere av straffene for de økonomiske sakene slik som bot, fengsel, tvangsarbeid og mer. Det problematiske ved dette er at den ikke gir oversikt over kombinasjoner av straff. En komparasjon gjort med saken til Lie og Darre Nilsen er fullt mulig i forhold andre økonomiske saker, siden de kun fikk en type straff. Statistikken gir flere steder kun oversikt over en type straff som viser hvordan denne typen sammenligning er gjennomførbar. Derimot støter en på problemer når saker som Grundt tilfelle skal sammenlignes med statistikk over andre saker, siden Grundt fikk en kombinasjon av flere typer straff. Statistikken gir fortsatt

mulighet for å komparere noen enheter ved saken til Grundt som bøtenes størrelse, hvor mange som fikk dom, tap av almann tillit og at Grundt ikke var blant de som fikk fengselsstraff på over 1 år og over 3 år.

Kildeliste

Primærkilder

Riksarkivet i Oslo, Landssviksak, Oslo politikammer, dom nr. 3752, Odd Grundt og A/S
Konstruksjon.

Riksarkivet i Oslo, Landssviksak, Oslo politikammer, forelegg nr. 5327, Ingar Kristian Lie og
Entreprenør, Lie, Darre Nilsen A/S.

Internettkilder

Andenæs, Johs, Frode Sulland og Tore Pryser. «Landssvikoppgjøret,» *Store Norske leksikon*.
Sist redigert 15.1.2019. <https://snl.no/landssvikoppgjoret>.

Andersen, Ketil Gjørme. «Teknisk æresoppdrag av høyeste orden: Organisation Todt og
byggingen av Hitlers polarjernbane». *Historisk Tidsskrift* 97 (2018): 206–223. Hentet
11.10.2018. doi: 10.18261/issn.1504-2944-2018-03-05.

Det norske akademis ordbok. «Tantieme.» Hentet 12.04.2019.
<https://www.naob.no/ordbok/tantieme>.

Finstad, Fredrik Bøckman. «Landssvik,» *Store norske leksikon*. Sist redigert 19.2.2016.
<https://snl.no/landssvik>.

Hetland, Øystein og Vegard Orheim Stoveland. «Samarbeid med den tyske
okkupasjonsmakten i Norge,» *Store norske leksikon*. Sist redigert 2.7.2018.
https://snl.no/samarbeid_med_den_tyske_okkupasjonsmakten_i_Norge.

Ingulstad, Mats. «Regnskapets time: Etterkrigsoppgjøret med entreprenørene». *Arkivmagasinet*, 2 (2015): 20–22. Hentet 11.11.2018. <https://www.arkivverket.no/om-oss/vare-publikasjoner/arkivmagasinet>.

International committee of the red cross. «Convention (IV) respecting the laws and customs
of war on land and its annex: Regulations concerning the laws and customs of of the war
on land. The Hague, 18 october 1907.» Hentet 11.11.2018. [https://ihl-
databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/195-200062?OpenDocument](https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/195-200062?OpenDocument).

- Pryser, Tore. «Anmeldelse om profitører.» *ABC Nyheter*. Sist redigert 19.10.2017.
<https://www.abcnyheter.no/helse-og-livsstil/2017/02/18/195277270/om-profitorer>.
- Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. «Demokratiets institusjoner i møte med en nazistisk okkupasjonsmakt: Norge i et komparativt perspektiv.» Hentet 21.3.2019. <https://www.hlsenteret.no/forskning/nazismen-fascismen-og-europeiske-okkupasjonsregimer/okkupasjonsprosjekt/prosjektskisse-siste-versjon.pdf>.
- Stortinget. «Lover (vedtatt på det 94. ordentlige Storting).» St.meld. nr. 94 (1950). Oslo: Stortinget, 1950. Nedlastet 29.3.2018. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1950&paid=8&wid=a&psid=DIVL629>.
- Thingsrud, Leif. «Innholdet i landssviksakene: Mange tynne mapper, få tykke».
Arkivmagasinet 3(2009): 12–14. Hentet 24.3.2019. <https://www.arkivverket.no/om-oss/vare-publikasjoner/arkivmagasinet>.

Litteraturliste

- Andenæs, Johs. *Det vanskelige oppgjøret: Rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. Oslo: Tano Aschehoug, 1998.
- Andersen, Ketil Gjølme. *Flaggskip i fremmed eie: Hydro 1905–1945*, bind 1, *Hydros historie 1905–2005*. Oslo: Pax Forlag, 2005.
- Arntzen, Sven. «De økonomiske landssviksaker: Foredrag holdt i den norske dommerforeningen den 5. september 1946 av riksadvokat Sven Arntzen».
Riksadvokatens meddelelsesblad 2, nr. 23(1946): 1–17.
- Aulie, Andreas. «Kort oversikt over problemstillingen i krigsprofitørsaker: Innledning til diskusjon gitt av riksadvokat Aulie i konferanse 9. januar 1947 med påtalemyndighetens embetsmenn og aktorer».
Riksadvokatens meddelelsesblad 32, nr. 3 (1947): 12–17.
- . «På hvilken måte kan tvang (trusler), nødtilstand (økonomisk sådan) og plikt-kollisjon tenkes å diskulperes: Foredrag av riksadvokat Aulie i konferanse 6. februar 1947 med påtalemyndighetens embetsmenn og aktorer».
Riksadvokatens meddelelsesblad 32, nr. 3 (1947): 18–29.

- Arvesen, Hans Hartvedt. «Opportunisme, kollaborasjon og rettsoppgjør: Hvorfor noen krigsprofitører ble dømt strengere enn andre etter okkupasjonen 1940–1945. Belyst med tilfellet Ditlef Lexow». Upublisert masteroppgave. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. 2014.
- Bassøe, Bjarne, red. *Ingeniørmatrikkelen: Norske sivilingeniører 1901–1955 med tillegg*. Oslo: Teknisk Ukeblad, 1961.
- Bjerke, Thor. *Nordlandsbanen nord for Grong*. Hamar: Norsk Jernbanemuseum, 2012.
- Borge, Baard Herman og Lars-Erik Vaale. *Grunnlovens største prøve: Rettsoppgjøret etter 1945*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2018.
- Bue, Svein. «Det økonomiske oppgjøret». I *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*, redigert av Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen, 160–192. Oslo: Pax Forlag, 2004.
- Dahl, Hans Fredrik. «Anordning.» I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- . «Landssvik.» I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Dahl, Hans Fredrik. «Innledning: Oppgjøret som rystet Norge». I *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*, redigert av Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen, 9–29. Oslo: Pax Forlag, 2004.
- Dahl, Hans Fredrik og Øystein Sørensen (red.). *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*. Oslo: Pax Forlag, 2004.
- Ellingsen, Dag. *Krigsprofitørene og rettsoppgjøret*. Oslo: Gyldendal, 1993.
- Ellingsve, Arvid. *Nordlandsbanens krigshistorie*. Oslo: Norges Statsbaner, 1995.
- Elster, Jon. *Oppgjøret med fortiden: Internasjonalt perspektiv på overgangen til demokrati*. Oversatt av Mie Hidle. Oslo: Pax Forlag, 2004.
- Figueiredo, Ivo De. «Et rettferdig oppgjør? Etterkrigsoppgjøret som rettslig og historisk problem». I *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*, redigert av Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen, 30–51. Oslo: Pax Forlag, 2004.
- Fjørtoft, Jan Egil. «Wehrmacht.» I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.

- Ford, Charles. V. *Lies! Lies!! Lies!!!: The psychology of deceit*. Washington, DC: American Psychiatric Press, 1996.
- Fure, Odd-Bjørn. «Norsk okkupasjonshistorie: Konsensus, berøringsangst og tabuisering». I *Krigens kjølvann: Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*, redigert av Stein Ugelvik Larsen, 31–46. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Graver, Hans Petter. «Rettsoppgjøret i Norge etter krigen – tid for et nytt juridisk blikk». *Lov og Rett* 54, nr. 2 (2015): 65–86.
- Grimnes, Ole Kristian. «Kollaborasjon.» I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Grimnes, Ole Kristian. «Kollaborasjon og oppgjør». I *Krigens kjølvann: Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*, redigert av Stein Ugelvik Larsen, 47–58. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Grimnes, Ole Kristian. *Norge under andre verdenskrig 1939–1945*. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Grundlov. *Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de mai 1814*.
- Gulbrandsen, Egil og Johan Hoffmann. *Juridisk leksikon*. 2.utg. Oslo: Johan Grundt Tanum, 1966.
- Hjeltnes, Guri. «Fritt Folk.» I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Johan Grundt Tanum. *Landssviksakene*. Oslo: Johan Grundt Tanum, 1945.
- Johannessen, Knut, Ole Kolsrud og Dag Mangset, (red.). *Håndbok for Riksarkivet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1992.
- Justis- og politidepartementet. *Om landssvikoppgjøret: Innstilling fra et utvalg nedsatt for å skaffe materiale til en innberetning fra Justisdepartementet til Stortinget*. Gjøvik: Mariendals boktrykkeri, 1962.
- Kaldal, Ingar. *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Oslo: Samlaget, 2003.
- Karlsen, Ola. *Profitørene: De ukjente landssvikerne*. Trondheim: Gyldendal, 2017.
- Kjeldstadli, Knut. «Nytten av å sammenlikne». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 29, (1988): 435–448.

- . *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Knoph, Ragnar og Sverre Grette. *Oversikt over Norges rett*. 3. utg. Oslo: Nasjonaltrykkeriet, 1949.
- Kraglund, Ivar. «Luftwaffe.» I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Kroglund, Nina Drolsum. *Hitlers norske hjelpere: Nordmenns samarbeid med Tyskland 1940–45*. Oslo: Historie & Kultur, 2017.
- Langstrand, Marte Serine. «Legitimitetens grenser: Selskapene Dybborg & Olsson og Ranabyggs kollaborasjon med okkupasjonsmakten under 2. verdenskrig». Upublisert masteroppgave. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. 2017.
- Larsen, Stein Ugelvik. «Rettsoppgjøret». I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Løchen, Einar. «Om behandlingen av norske økonomiske forbrytere under landssvikoppgjøret». *Lov og rett* (1991), 105–113.
- Magnussen, Svein. *Vitnepsykologi: Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettsal*. Oslo: Abstrakt forlag, 2004.
- Melbye, J. C. «De strafferettslige og prosessuelle regler som anvendes i oppgjøret med de sivile landssvikere». *Tidsskrift for rettsvitenskap* 58 (1945): 49–97.
- Melve, Leidulf. «Å arbeide komparativt». I *Historikerens Arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin, 70–91. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Mordt, Hans Kiær. *Det urettferdige rettsoppgjør*. Oslo: Heim og Samfund, 1955.
- NOS XI. 179, Statistisk sentralbyrå. *Statistikk over landssvik 1940–1945*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1954.
- Nøkleby, Berit. «Deutsche Zeitung in Norwegen.» I *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- . *Krigsforbrytelser: Brudd på krigens lov i Norge 1940–45*. Oslo: Pax forlag, 2004.
- Ringdal, Kristen. *Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvalitativ metode*. 3. utg. Bergen: Fagforlaget, 2013.

- Røed, Ole Torleif. «Rekvisisjoner etter landkriksreglementet § 52: Foredrag av lagmannsrettssakfører Ole Torleif Røed i møte 6. mars 1947 for påtalemyndighetens embetsmenn og aktorer». *Riksadvokatens meddelelsesblad* 32, nr. 3 (1947): 30–40.
- Simonsen, Kjetil Braut. *Nazifisering, kollaborasjon, motstand: En analyse av Politidepartementet og forsyningsdepartementet (Næringsdepartementet), 25. september 1940– 8.mai 1945. Ph.D. Avhandling. Universitetet i Oslo. 2016.*
- Soleim, Marianne Neerland. *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945: Antall, organisering og repatriering. Oslo: Scandinavian Academic press, 2018.*
- Solem, Erik. *Landssvikanordningen (prov. anordn. Av 15. desbr. 1944 med tillegg): med kommentar av Erik Solem. Oslo: Johan Grundt Tanum, 1945.*
- . *Landssviklova (lov um straff og økonomisk ansvar for landssvikarar av 21. februar 1947): Med kommentar av Erik Solem. Oslo: Johan Grundt Tanum, 1947.*
- Steffensen, Martin. «Kollaborasjon, rettsoppgjør og krigsviktig bistand: En studie av utilbørighetsbegrepets utvikling i det økonomiske landssvikoppgjøret». Upublisert masteroppgave. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. 2018.
- Storeide, Anette Homlong. *Norske krigsprofitører: Nazi-Tysklands velvillige medløpere. Oslo: Gyldendal, 2014.*
- Straffeloven. *Almindelig borgelig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.*
- Thjømøe, Silje Løvstad. «Krigskollaboratører eller jernbaneingeniør?: På sporet av NSBs samarbeid med tyskerne om byggingen av Nordlandsbanen under andre verdenskrig». Upublisert masteroppgave. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. 2013.
- Vaale, Lars-Erik. *Dommen til døden: Dødsstraffen i Norge 1945–50. Oslo: Pax Forlag, 2004.*
- Westlie, Bjørn. *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen. Oslo: Spartacus, 2015.*
- . *NSB, krigsfangene og andre verdenskrig. Ph.D. Avhandling. Universitetet i Oslo, 2018.*
- Wiesener, Albert. *Seierherrens justis. Oslo: Dreyer forlag, 1964.*
- . *Lys over landssvikoppgjøret: Det må ikke gå mørklagt over i historien. Oslo: Dreyer Forlag, 1985.*